

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра української мови та прикладної лінгвістики

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІЙНО-СТИЛЬОВІ
ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ІМПЛІЦИТНОСТІ ЗАСОБАМИ
СИНТАКСИСУ В РОМАНІ «ВОЛИНЬ» УЛАСА САМЧУКА**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ОС «магістр»

студентки II року навчання

галузі знань 03 «Гуманітарні науки»,

спеціальності 035 «Філологія»,

спеціалізації 035.01 «Українська мова

та література», ОНП «Українська

філологія та західноєвропейська мова»

Марини ВЕНЦУРИК

Науковий керівник:

к.філол. н., доцент кафедри української

мови та прикладної лінгвістики

Сергій РІЗНИК

«Допущено до захисту»

Протокол № 10 засідання кафедри

української мови та прикладної лінгвістики

ННІФ від 04.05.2023

Завідувач кафедри _____ **Сергій РІЗНИК**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ІМПЛІЦИТНОСТІ В МОВОЗНАВСТВІ.....	6
1.1. Імпліцитність як вияв закону мовної економії на синтаксичному рівні мови.....	6
1.2. Взаємопов'язаність дискурсного та мовносистемного аспектів імпліцитності.....	11
1.3. Способи презентації імпліцитності в художньому тексті.....	14
1.3.1. Своєрідність кваліфікації еліптичних речень за будовою.....	16
1.3.2. Структурні параметри парцельованих конструкцій.....	18
1.3.3. Визначальні особливості обірваних речень.....	20
РОЗДІЛ 2. СПЕЦИФІКА РЕАЛІЗАЦІЇ ІМПЛІЦИТНОСТІ В РІЗНОТИПНИХ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЯХ У РОМАНІ «ВОЛИНЬ» УЛАСА САМЧУКА.....	22
2.1. Сутність семантичного навантаження еліптичних речень.....	22
2.2. Власне неповні речення як основний спосіб представлення імпліцитності	26
2.3. Структурно-семантичні особливості парцеляції.....	28
2.3.1. Специфічні характеристики парцеляції на базі простого речення.....	29
2.3.2. Парцеляція предикативних частин складного речення.....	34
РОЗДІЛ 3. ЗАСОБИ ЕКСПРЕСИВНОГО СИНТАКСИСУ ЯК СКЛАДНИКИ ІДЮСТИЛЮ УЛАСА САМЧУКА.....	39
3.1. Синтаксичні засоби експресивізації в романі «Волинь».....	39
3.1.1. Функційно-стильове призначення парцеляції.....	40
3.1.2. Прагматичний потенціал обірваних речень.....	44
3.2. Лінгвокультурологічна маркованість імпліцитних синтаксичних конструкцій.....	50
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66

ВСТУП

Антропоцентризм як провідний принцип у науці загалом та мовознавстві зокрема змінив підхід до вивчення мовних одиниць, які раніше розглядали лише як складники мовної системи. Сучасна орієнтація на людину зумовила їх інтерпретацію як засобу спілкування та впливу. Відтак лінгвістика почала послуговуватися доробком, поняттєвою базою інших наук, у результаті чого сформувалося чимало маргінальних галузей знань, як-от: когнітивна лінгвістика, комунікативна лінгвістика, соціолінгвістика, психолінгвістика тощо. У межах цих дисциплін є своєрідні відгалуження: лінгвістика та психолінгвістика тексту.

Як зауважують дослідники творчості Уласа Самчука, у романі «Волинь» письменник «віднайшов самотні психологічні образи і основний соціально-психологічний конфлікт, на основі якого він зміг створити специфічний національно неповторний світ» [3, с. 248]. Причому, формуючи систему образів у художньому тексті, автор використовує наявні в мові виражальні засоби. Специфіка їх добору відповідно до ідейного задуму та комунікативної мети виявляє своєрідність його думок не лише як письменника, а й представника українського етносу.

Трилогія «Волинь» неодноразово була предметом ґрунтовного вивчення літературознавців. С. Пінчук, О. Пастушенко, М. Гон і Л. Зелінська дослідили жанрові особливості та систему образів роману, а також окреслили проблематику твору, зокрема виокремили актуальні й сьогодні питання війни та миру, формування національної свідомості, визначення місця України в історичному світовому контексті епохи тощо. Лінгвісти цікавилися структурно-семантичною та функційною своєрідністю лексичного простору «Волині» [11; 39; 40; 41] та особливістю реалізації стилістичних прийомів у творі Уласа Самчука [63].

Однак вираження засобами синтаксису прихованої інформації в романі «Волинь» Уласа Самчука не було предметом спеціального дослідження. До того ж, не вивчено в повному обсязі їхні структурно-семантичні особливості, а

також прагматичний потенціал, із чим і пов'язуємо **актуальність** нашої наукової розвідки.

Мета роботи – виявити структурно-семантичні та функційні особливості реченневих одиниць із імпліцитною інформацією як засобів експресивного синтаксису в романі Уласа Самчука «Волинь».

Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- Теоретично осмислити сутність імпліцитності на синтаксичному рівні;
- З'ясувати типологію імпліцитності та специфіку її презентації в художньому тексті;
- Виокремити центр і периферію з-поміж одиниць джерельної бази;
- Визначити структурно-семантичні особливості неповних речень у романі «Волинь»;
- З'ясувати прагматичний потенціал парцеляції та обірваних речень як синтаксичних засобів експресивізації та способу формування ідіостилю.

Задля реалізації мети й розв'язання поставлених завдань були застосовані такі **методи**: спостереження над мовними явищами, описовий із елементами структурно-семантичного та компаративного аналізу.

Матеріалом джерельної бази послуговували синтаксичні одиниці, дібрані з роману-трилогії «Волинь» Уласа Самчука.

Об'єктом дослідження є роман-трилогія «Волинь» Уласа Самчука.

Предметом аналізу є синтаксичні одиниці різних типів із імпліцитною інформацією у романі-трилогії Уласа Самчука «Волинь» та їхнє функційне призначення в досліджуваному тексті.

Теоретичне значення роботи пов'язане із можливістю заповнення лакун в історії української літературної мови, пов'язаних із вивченням індивідуально-авторської манери викладу видатних українських митців.

Практичне значення дослідження пов'язуємо із можливістю використання його результатів під час вивчення творчості Уласа Самчука на уроках української літератури, а також на уроках української мови під час вивчення

відповідних тем синтаксису, стилістики простого і складного речення в школі. Крім того, зроблені в роботі висновки слід узяти до уваги у процесі укладання матеріалу для спецкурсів з української лінгвостилістики.

Робота була апробована на Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Пріоритети філологічної освіти» (25 квітня 2023 року). Результати дослідження також зафіксовані в науковій статті «Предикативна імпліцитність як синтаксичний засіб експресивізації (на матеріалі роману-трилогії «Волинь» Уласа Самчука)», опублікованій у збірнику наукових праць «Пріоритети філологічної освіти».

Структура роботи зумовлена її метою й завданнями. Вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (72 позиції), списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи 66 сторінок, із яких основний зміст становить 50.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ІМПЛІЦИТНОСТІ В МОВОЗНАВСТВІ

1.1. Імпліцитність як вияв закону мовної економії на синтаксичному рівні мови

Архітектоніка художнього прозового тексту пов'язана з поняттями «думка», «спосіб мислення» і становить форму їх вираження, відбиває плин думок, їхній зв'язок, «ритмічну амплітуду перебігу» [38, с. 45], що залежить від багатьох чинників, які є визначальними для автора та змальовуваних ним персонажів.

Саме ідейно-естетичну концепцію та світобачення Уласа Самчука репрезентують образна система твору, вибір та організація тих чи тих мовних засобів, їх внутрішня художня трансформація в тексті. Тобто чинники, що формують індивідуальний стиль письменника – «таку системність виразових засобів мови окремого письменника, діяча культури чи іншого індивіда, яка вирізняє, виділяє його мову серед інших мовців» [47, с. 164].

Важливим складником мовної майстерності письменника є організація його текстів на ієрархічно найвищому рівні в межах мовної системи – синтаксичному, оскільки саме тут шліфуються й апробовуються всі мовні норми. Йому передують лексичний, морфологічний та фонологічний рівні, кожен із яких є основою для наступного [70]. Зауважимо, що всі одиниці мовної системи існують не ізольовано, а у тісній взаємодії одна з одною як у межах рівнів, так і в міжрівневому вимірі.

Оскільки синтаксичні одиниці реалізують основну функцію мови – комунікативну, синтаксис – це «основна частина, серце граматики будь-якої мови» [28, с. 11]. Мовний засіб вираження експресії як потужний стилістичний ресурс закладено у структуру різнотипних синтаксичних одиниць, основною з-поміж яких є речення – мінімальна комунікативна одиниця, що «оформлена за законами певної мови і є відносно завершеною одиницею спілкування і вираження думки» [70, с. 44].

Одну з найкращих, на наш погляд, класифікацію основних ознак речення запропонував український мовознавець А. Загнітко, який виокремлює: предикативність (відношення змісту мовленого до об'єктивної дійсності), відтворюваність (речення утворюється за усталеним зразком), порядок слів (властивий усталений порядок слів), інтонаційне оформлення, членованість (речення, як правило, членується на окремі компоненти), смислова завершеність, структурна організованість, модальність [28, с. 20].

Сучасна мовознавча практика зосереджена на таких аспектах аналізу речення, як-от: формально-синтаксичний («враховує формальну будову синтаксичних одиниць» [70, с. 8]), семантико-синтаксичний, що «враховує взаємозв'язок формальної будови і значення синтаксичних одиниць» [70, с. 8], і комунікативний, спрямований на «з'ясування специфіки вияву співвідношення речення із ситуативно-актуалізованими завданнями мовлення й реалізації в ньому вже відомого (даного) та нового, заради чого реалізується речення» [28, с. 10]. Примітно, що всі аспекти дослідження речення якнайповніше взаємодіють, презентуючи єдність раціонального й емоційного через систему словесних образів, на матеріалі художнього прозового твору – роману, у якому «широко охоплені життєві події, глибоко розкривається історія формування характерів багатьох персонажів» [46, с. 592].

Основу формально-синтаксичної організації речення становлять структурні схеми, тобто «синтаксичний зразок, що має свою формальну організацію, за яким може бути побудоване речення» [70, с. 48]. Але усталені в системі мови форми реченнєвої одиниці можуть трансформуватися в системі мовлення, зазнаючи в умовах конкретної комунікативної ситуації змін, перетворень, ускладнень, утілених у порядку слів, інтонації, редукції компонентів, семантичних нашаруваннях та ін. Так з'являються асиметричні моделі, специфіка яких зумовлена індивідуально-авторською манерою викладу та комунікативним наміром. Невербалізацію окремих компонентів речення в сучасному мовознавстві пояснюють, оперуючи поняттям «імпліцитність», однозначного визначення якого немає.

У цілому імпліцитність та експліцитність диференціюють згідно з концепцією Фердинана де Сосюра про подвійну структуру мовного знака, що передбачає відповідність між його формою та змістом [62]. Невідповідність між формою та змістом синтаксичних конструкцій призводить до асиметрії та появи імпліцитності, у зв'язку з чим зміст речення-висловлювання значно ширший, ніж його матеріальне вираження. На це впливають як власне мовні (семантика й морфолого-синтаксичні особливості неназваних членів), так і позамовні чинники (ситуація, умови мовлення, міміка, жести) [70].

Вияви імпліцитності в мові та мовленні, а також напрямки аналізу імпліцитності на рівні граматики та синтаксису окреслив швейцарський мовознавець Ш. Баллі [71]. Вивченню дискурсивного аспекту імпліцитності присвячені праці українських учених Л. Безуглої [2], О. Кульбабської [45], Ф. Бацевича [1] та інших.

О. Кагановська зауважує, що для того, аби значення доходило до реципієнта, воно повинно міститися у внутрішній структурі висловлювання, незалежно від того, має воно чи ні словесно оформлене вираження в найближчому контексті чи усталених ментальних структурах [36, с. 43].

Попри те, що імпліцитність можна реально простежити у процесі комунікації, здатність імпліцитно реалізовувати окремі семантичні пласти повинна бути закладена в мовній системі. Таку думку підтверджують наукові дослідження особливостей реалізації імпліцитності на рівні граматики, лексики та синтаксису, які здійснювали І. Вихованець [6; 7], А. Загнітко [26; 31], О. Селіванова [56; 58], Л. Невідомська [48], Н. Іванишин [34] та інші.

У мовознавстві усталилося два підходи до визначення імпліцитності. У межах першого – категорійного – Н. Іванишин розглядає імпліцитність як «універсальну категорію мови і мовлення, значення якої виявляється через взаємозв'язок із відповідними експліцитними одиницями; комплексну величину, онтологічними ознаками якої є необлігаторність вияву, вивідність значення, здатність виступати в художньому тексті структурно-смісловим

конектором; інтерпарадигмальний феномен, що інтегрує в одній семантичній площині логіко-філософські, психологічні, лінгвістичні чинники» [34, с. 12].

На інтерпарадигмальності імпліцитності наголошує й мовознавець Флорій Бацевич. Він розглядає імпліцитність як категорію комунікативної лінгвістики, зокрема «розділ і водночас новий напрям сучасної науки про мову, предметом якого є процеси спілкування людей із використанням природної мови, а також з урахуванням усіх наявних складників комунікації (фізичних, фізіологічних, психологічних, соціальних, контактних та ін.) [1, с. 8].

Зауважимо, що Ф. Бацевич трактує імпліцитний зміст як «зміст, виражений особливим чином» [1, с. 157]. Причому ця особливість полягає в можливості виведення безпосередньо невираженої інформації з експліцитного змісту мовних одиниць завдяки контексту чи ситуації.

Другий підхід до визначення імпліцитності пов'язаний із економією мовних засобів, що в мовознавстві трактують як «різномірне явище, що є однією з номінативних ознак української мови, яке, ґрунтуючись на мовних і позамовних суперечностях, втілюється через зовнішньо-кількісні, формальні (експліцитні) і приховані (імпліцитні) показники заощадження мовних засобів на всіх мовних рівнях» [49, с. 39]. Тож імпліцитність у наукових доробках представлена як «економний спосіб репрезентації позалінгвального змісту, який дозволяє не називати всі компоненти змісту, а тільки один із них, найтипівіший» [27, с. 151].

На нашу думку, найбільш вичерпне визначення поняття «імпліцитність» запропонувала науковиця Л. Невідомська: «опосередкована експліцитною семантикою знакових мовних одиниць вираженість різних типів такої інформації, яку носії мови, спираючись на синтагматичний і парадигматичний лінгвальні контексти, на певні когнітивні та прагматичні чинники й умови спілкування, сприймають, інтерпретують шляхом домислювання, що може бути відновлювальним (установлювальним), перетворювальним (модельованим) і вивідним» [48, с. 99]. Дослідниця акцентувала увагу на тому, що прихована

інформація є опосередковано вираженою у процесі мовної комунікації, а тому її декодування передбачає залучення контексту або ж власних когнітивних знань.

Зауважимо, що термін «імпліцитність» широко використовують у логіці та філософії, відтак його дефініція в мовознавстві часто корелює з цими науками. До того ж, поряд із «імпліцитністю» функціонують такі поняття, як: «імплікація», «імплікатура», «прихованість» тощо.

Значення «імплікації» як «способу зв'язку двох простих висловів у складне за допомогою конструкції якщо..., то...» [4, с. 396] демонструє те, що це поняття передусім із царини логіки. Олена Селіванова розглядає імплікацію як «альтернативний вербальному невербальний спосіб передачі інформації, який ґрунтується на інтеграції вербальних засобів із досвідом, фондом знань комунікантів, їхньою комунікативною компетенцією та сприяє оптимізації комунікативної взаємодії, взаєморозумінню» [57, с. 179]. До слова, імплікатуру дослідниця виокремлює як один із типів імпліцитних значень.

У цілому термін «імплікатура» пов'язують із іменем англійського вченого Герберта Грайса. Науковець диференціював у прагматичному смислі висловлення експліцитний та імпліцитний компоненти, зокрема те, що говориться, називав експлікатурою, а те, що імплікується, – імплікатурою [72]. Головно зважав на інтенцію, тобто те, що хтось хотів сказати. До того ж, Грайс виокремлював два типи імплікатур: конвенційний (базується на пресупозиції) і неконвенційний (визначається лише в контексті дискурсу).

Ми вбачаємо необхідність у розмежуванні термінів «імплікація», «імпліцитність» і «імплікатура», оскільки перший позначає спосіб встановлення імпліцитного смислу, другий – результат цієї діяльності та водночас властивість одиниць різних рівнів системи мови, а третій пов'язаний із прагматикою, зокрема наміром передати певні смисли в межах дискурсу.

Щодо використання поняття «прихованість» як національного відповідника універсального терміна «імпліцитність», вважаємо, що послуговування ним підкреслює спроможність української наукової терміносистеми розвиватися завдяки наявними в мові ресурсам.

1.2. Взаємопов'язаність дискурсного та мовносистемного аспектів імпліцитності

Сучасний поліпарадигмальний простір лінгвістики представлений синтезом когнітивної та прагматичної парадигм, що зумовлює комунікативно-дискурсний підхід до інтерпретації мовних явищ, адже сьогодні увага дослідників насамперед зосереджена на мові як знарядді комунікації та впливу.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. на перетині мовознавства з іншими науками сформувалися нові напрями в дослідженні тексту, і художнього зокрема. Аналіз тексту як засобу комунікації актуалізує цілу низку нових комунікативно-прагматичних категорій, таких як: намір адресата та інтенція тексту, комунікативні стратегії автора, комунікативна ефективність, комунікативно-функціональна типологія текстів та ін.

Крім поняття «текст», сучасна лінгвістика послуговується поняттям «дискурс», адже в реальному мовленнєвому спілкуванні носії мови використовують дискурси. Узагальнене сучасне розуміння дискурсу можна сформулювати так: дискурс – «зв'язний текст у контексті численних супровідних фонових чинників – онтологічних, соціокультурних, психологічних тощо; текст, занурений у життя; замкнена цілісна комунікативна ситуація (подія), складниками якої є комуніканти й текст як знаковий посередник, зумовлена різними чинниками, що опосередкують спілкування й розуміння (соціальними, культурними, етнічними тощо)» [57, с. 119]. Очевидно, є всі підстави вважати й художній текст дискурсом, аналіз якого вимагає врахування всіх параметрів цього феномена.

Ми погоджуємося з думкою Л. Невідомської, що найоптимальнішим на сьогодні є комплексне дослідження мовносистемного та дискурсного аспектів імпліцитності, які в реальному спілкуванні є взаємопов'язаними та невід'ємними один від одного [48].

Варто зазначити, що специфіку реалізації прихованих змістових пластів широко вивчали на прикладі східнослов'янських мов. Щодо досліджень на базі

українського лінгвального матеріалу, фіксуємо неоднозначні підходи до типологізації імпліцитності. До того ж, науковці намагалися класифікувати передусім різновиди прихованого змісту. Зокрема Ф. Бацевич виокремлює три типи імпліцитної інформації в дискурсі і тексті: текстовий імпліцитний зміст (інформація, яка відповідає явним комунікативним намірам адресанта); підтекстовий імпліцитний зміст (інформація, передавання якої входить у приховані комунікативні наміри автора тексту); притекстовий імпліцитний зміст (інформація, яка може бути виведена з тексту, хоча її передавання не входило в комунікативні наміри адресанта) [1, с. 157].

Відзначаючи експресивний потенціал імпліцитних моделей, А. Загнітко виокремлює низку їх переваг щодо експліцитних: дозволяють уникнути смислової надлишковості; здатні поєднувати кілька значень; використання імпліцитної моделі надає мовленню більшої компресії, глибина мовлення в цьому разі набагато ємніша [27, с. 152].

Причому декодування імпліцитного можливе завдяки фоновим знанням реципієнта, відтак приховані змістові пласти домислюються крізь призму власного, національного й культурного досвіду. Дослідниця Л. Шевчук запропонувала такий перелік джерел імпліцитної інформації: «глобальні культурні феномени, коріння яких приховане в історії етносу, психології колективного несвідомого, специфічні факти історії та державного устрою національної спільноти, особливості її географічного середовища, характерні предмети матеріальної культури минулого та сьогодення, етнографічні та фольклорні поняття та ін.» [68, с. 162].

Найповнішу на сьогодні типологію імпліцитності здійснила Л. Невідомська, яка взяла до уваги як мовні, так і позамовні критерії розмежування. Науковиця розрізняє імпліцитність:

1. Значеннєву та смислову.
2. Конкретнорівнєву та міжрівнєву.
3. Категорійну (некатегорійну), регулярну (нерегулярну), нормативну (ненормативну).

4. Конститутивну й суб'єктно-конотативну (щодо денотативно-сигніфікативного та конотативного типів семантики), а також пропозиційну й суб'єктно-модальну (за зв'язком із диктумною й модусною площинами висловлення).

5. Вивідну (пресупозиційну, синпозиційну, висновкову), модельовану та відновлювальну чи встановлювальну (заповнювальну), які співвідносяться із відповідним типом домислювання.

6. Одиничну (неодиничну) і змішану (незмішану).

7. Звичайну (просту) та складну, фреймову.

8. Повну і часткову.

9. Усвідомлювальну й неусвідомлювальну адресантом.

10. Навмисну (ненавмисну) за наміром відправника повідомлення.

11. Обов'язкову чи необов'язкову для сприймання реципієнтом.

Високого, середнього та низького ступенів, пов'язаних із характером прихованої інформації, здатної впливати чи не впливати на розуміння висловлень, текстів). [48, с. 133].

Зауважимо, що розмежування значеннєвої та смислової імпліцитності зумовлене дихотомією понять значення та смисл. Перше – належить до системи мови, друге – виходить за її межі та реалізується в межах дискурсу (відповідно враховує не лише власне вербальний контекст, а й позамовні (когнітивні, прагматичні, соціокультурні) чинники комунікативної ситуації. Відповідно розрізнення значеннєвої та смислової імпліцитності залежить від обраного підходу аналізу: мовносистемного чи дискурсного.

Конструювання імпліцитності може реалізуватися в межах одного рівня або ж у міжрівневому вимірі. Останнє пояснюють як фреймову імпліцитність, виражену «у такій концептуальній структурі, яка об'єднує дані, що репрезентують стереотипну ситуацію та різноманітні знання, асоційовані з певною лінгвістичною формою» [48, с. 120].

Неусвідомлене декодування імпліцитності на рівні синтаксису пояснюється специфікою функціонування зразків таких реченнєвих одиниць у системі мови.

У такому разі імпліцитна інформація сприймається автоматично, без спеціальних мисленнєвих операцій. Варто зазначити, що вирізняють і неусвідомленість інформації, тобто вона не була належним чином осмислена мовцем. Це можуть спричиняти такі чинники: «недостатній рівень мовної та загальної компетентності комунікантів, нерозвинутість здібностей, необхідних для осягнення глибинного підтексту, а подекуди й несприятливі обставини, у яких відбувається спілкування тощо» [48, с. 121].

1.3. Способи презентації імпліцитності в художньому тексті

Найтипівішим репрезентативним імпліцитності на рівні синтаксису є неповні речення, що традиційно трактують як «відхилення від норми з пропущеними одним чи кількома членами, які можна встановити з контексту або ситуації мовлення» [25, с. 43]. До того ж, безпосередньо невиражені один чи кілька компонентів речення окреслюють різними поняттями, як-от: «пропуск», «нестача», «еліпсис», «неназивання», «випущення» та ін.

Немає одностайного термінологічного визначення й самого поняття «неповне речення», попри чималий дослідницький інтерес до особливостей реалізації таких синтаксичних одиниць у системі української мови. О. Партицький називав їх «догадними реченнями», про пропущені члени яких необхідно було здогадатися; В. Сімович визначав як «промовчані речення», Л. Булаховський пов'язував потребу у пропущеному члені речення із граматичною структурою цього речення [70].

Більшість вітчизняних мовознавців розглядали неповні речення як варіант двоскладних, «ущільнений варіант повних» [70, с. 133]. Зокрема наголошували на тому, що формально-граматична ознака неповноти виявляється при зіставленні неповних реченнєвих одиниць із відповідними повними варіантами. Але дослідники не враховували те, що пропуск у реченні одного чи кількох його членів не робить синтаксичну конструкцію інформаційно несамодостатньою.

Появу пропущених компонентів традиційно пов'язували з «семантико-синтаксичною валентністю окремих членів і зв'язком із наявними в реченні членами» [6, 103]. Науковці наголошували, що неповне речення – «речення без одного або кількох формально відсутніх членів, які потрібні для смислової закінченості речення, підказуються його граматичною будовою та змістом і зрозумілі з сусідніх речень, з обставин розмови або з внутрішніх лексико-граматичних засобів» [17, с. 145]. Тобто функціонування неповних речень зумовлюється контекстом і ситуацією, а також структурою і змістом самого речення. Відповідно до такого визначення неповні речення поділяли на три типи: власне неповні речення (неповні синтаксично й незрозумілі за змістом поза контекстом), еліптичні речення (неповні тільки граматично, але зрозумілі за змістом) та неповні приєднувальні речення, конструкції [19, с. 244–245].

На наш погляд, найвичерпнішу класифікацію запропонував мовознавець А. Загнітко, який вкладав такий зміст у поняття «неповне речення»: «таке синтаксичне утворення, у якому одна з ланок його будови – один чи кілька членів речення – не вимовляється і в той же час фіксується свідомістю» [29, с. 173]. Учений пропонує диференціювати неповні речення за умови пропуску головних чи обов'язкових членів речення на власне неповні та еліптичні [29]. Серед власне неповних дослідник виокремлює контекстуальні, ситуативні, парцельовані й обірвані. У контекстуально або ситуативно неповних реченнях безпосередньо невиражений член або члени пояснюються іншим реченням або ситуацією мовлення відповідно.

Визначальними ознаками неповних речень, що вирізняють їх із-поміж інших типів синтаксичних одиниць, за слушним зауваженням С. Різника, є такі, як-от: структурні (відсутність структурно необхідних компонентів речення); смислові (смислова неповнота комунікативної конструкції); комунікативні (однозначне заміщення незаповнених синтаксичних позицій можливе тільки в конкретній комунікативній ситуації); контекстуальні (експлікація пропущених форм у найближчому контексті); стилістичні (експресивний потенціал неповних речень) [55, с. 251].

Попри те, що «головна сфера функціонування неповних речень – живе повсякденне мовлення» [18, с. 137] їх використання у художньому тексті стилістично вмотивоване, адже вони «увиразнюють висловлювання, актуалізують важливе й вагоме, фіксують увагу читача на значенні кожного складника (вираженого чи домислюваного)» [15, с. 32].

1.3.1. Своєрідність кваліфікації еліптичних речень за будовою

Специфіку еліптичної реченнєвої одиниці, у якій «уява про пропущений член речення безпосередньо встановлюється із власного змісту та будови, насамперед із значення та форми синтаксично залежного слова» [29, с. 61], щодо інших неповних синтаксичних конструкцій окреслюють так: «похідна тільки в історичному плані; у сучасній же мові еліптичні речення є абсолютно самостійними синтаксичними утвореннями, незалежними від своїх аналогів – повних речень» [64, с. 272].

Невербалізований присудок або ж головний член односкладної конструкції через його семантичну невиразність не можна точно встановити з контексту чи ситуації, а лише приблизно домислити, яким міг бути цей компонент. При цьому еліптичні конструкції «семантично повні, а структурно – неповні» [70, с. 136].

За слушним зауваженням П. Дудика, «зміст еліптичних речень не обмежується лише значенням членів, які в них наявні; він охоплює семантику формально відсутнього присудка (іншого члена або членів речення), на яку, зокрема, вказують і яку увиразнюють наявні в еліптичних реченнях обставини і додатки, що синтаксично залежать від неназваного присудка» [18, с. 171].

Мовознавиця В. Богатько пропонує класифікувати еліптичні конструкції, ураховуючи семантику формально відсутнього компонента реченнєвої одиниці. Науковиця виділяє дві основні групи таких синтаксичних конструкцій (дієслівні та іменні), у межах яких виокремлює:

1. Еліптичні речення двоскладної й односкладної будови з еліпсованим дієсловом руху, пересування в просторі: а) з пересуванням усього предмета; б) з переміщенням тільки частини цілого (наприклад, частини тіла людини).

2. Речення з незаповненою позицією буттєвого дієслова.

3. Речення спонукальної модальності з незаповненою позицією дієслова руху.

4. Речення з незаповненою позицією дієслова мовлення.

5. Речення з незаповненою позицією дієслова сприймання.

6. Питальні речення з незаповненою позицією дієслова.

7. Речення із незаповненою позицією підмета.

8. Речення із незаповненою позицією додатка [3, с. 73].

У посібнику І. Слинько, Н. Гуйванюк та М. Кобилянської «Синтаксис сучасної української мови» еліптичні конструкції розглядають як «видозміни відмінювано-дієслівних речень без присудка» [58, с. 120], а їх склад обмежують чотирма типами відсутніх дієслів – із значенням мови, руху, наявності, початку чи продовження.

Отож типологізація еліптичних структур в основному базується на з'ясуванні семантики неназваного члена (членів) речення або ж «за своєрідними особливостями внутрішньо-синтаксичної будови еліптичного речення, тобто за характером сполучення в них слів і словоформ, окремого слова чи окремої словоформи, із якої витворилось еліптичне речення і яка робить можливим самий еліпсис члена речення (або його частини)» [6, с. 10].

Зауважимо, що Л. Невідомська пропонує диференціювати внутрішньо- та зовнішньоеліптичні (контекстуальні, ситуативні) речення. Перші вона відносить до системи мови, а другі кваліфікує як одиниці мовлення [48].

Найбільш вичерпну, на наш погляд, класифікацію еліптичних речень здійснив А. Загнітко. Учений розрізняє:

1. Речення з еліпсом присудка (або головного члена односкладного речення), що має значення дієслова руху, переміщення в просторі.

2. Речення з еліпсом присудка (або головного члена односкладного речення) на позначення наказу, просьби, побажання, заклику, привітання, прокляття, подяки, запитання тощо.

3. Речення з еліпсом присудка (головного члена односкладного речення), що має значення буття.

4. Речення з еліпсом присудка (або головного члена односкладного речення) зі значенням мовлення.

5. Речення з еліпсом присудка (або головного члена односкладного речення) зі значенням сприймання.

6. Речення з еліпсом дієслова-присудка (або головного члена односкладного речення), що узвичаїлися як виразники запитання.

7. Речення з еліпсом підмета у двоскладному реченні або додатка у двоскладному чи односкладному реченні.

8. Односкладні речення з еліпсом предикативного компонента типу *можна, треба, необхідно* за умови наявності інфінітива, зрідка за його відсутності.

9. Односкладні речення з еліпсом інфінітива при наявності предикативного слова [29, с. 61].

Варто також зазначити, що поняття «еліпсис» часто не ототожнюють із «синтаксичним нулем». Ми ж вважаємо за доцільне не протиставляти ці явища, оскільки еліптична реченнєва одиниця утворюється на базі нееліптичної та замінює експліцитний компонент на нульовий.

1.3.2. Структурні параметри парцельованих конструкцій

Наслідком активного проникнення розмовних тенденцій у писемне мовлення з максимальним збереженням інтонаційних особливостей синтаксичних конструкцій розмовного є такий вияв імпліцитності як парцеляція – «прийом стилістичного синтаксису, що полягає в розчленуванні цілісної змістово-синтаксичної структури на інтонаційно та пунктуаційно ізольовані комунікативні частини – окремі речення» [47, с. 369].

Унаслідок членування реченнєвої одиниці виникають дві частини: основна (базова) та інша – парцелят – «частина простого або складного речення, утворена при його членуванні на декілька висловлень у зв'язку з певною комунікативною ідеєю і винесену на межі синтаксичної структури-речення» [26, с. 524].

Якщо основне висловлювання завжди функціонує як самостійне речення, то парцеляти не мають власної повністю предикативності, модальності, синтаксичного часу та залежать від основного висловлювання, як у змістовому відношенні, так і за синтаксичною функцією, тому що містять додаткове повідомлення, яке уточнює чи розвиває основне висловлювання. Пунктуаційно парцелят відокремлюється від основного висловлювання крапкою.

Зауважимо, що терміни парцельовані та приєднувальні конструкції в мовознавстві тривалий час ототожнювали через спільну функційну спрямованість, що полягає у прагненні виділити певний фрагмент висловлювання, підвищити експресивність розповіді. Їх потрібно розрізнити з огляду на необхідність уживання в реченнєвій структурі: «приєднувальна конструкція є факультативною в реченнєвій структурі, оскільки попереднє речення є повним, закінченим у смисловому плані, а парцельована конструкція – обов'язковою й у смисловому плані, й часто в граматичному» [51, с. 139].

Нам імponує думка Л. Кадомцевої, що «причини парцеляції лежать у сфері семантики, текстового аранжування змісту з метою його виразності при граматичній ускладненості конструкцій – носіїв цього змісту. Однією з причин явища можна назвати також помітну тенденцію сучасного прозового оповідного мовлення до переваги простих речень над складними, тобто до компресії форм при збереженні експресивності змісту (нехай у частковому фрагменті синтаксичного процесу парцеляції)» [37, с. 111].

У сучасному мовознавстві відзначають прагматичний потенціал парцелятів, тож парцеляцію на комунікативному рівні вивчають як форму втілення складних мовленнєвих актів, маркер вербалізації комунікативної інтенції мовця [67]. Водночас вона є одним із дієвих засобів актуального членування

висловлювання, причому «рематична позиція постпозитивних парцелятів сприяє посиленню їх смислової ролі» [16, с. 137].

Парцельовані конструкції є одним із найкolorитніших засобів експресивного синтаксису, ритмічне порціонування інформації якого ґрунтується на основі інтонаційного та пунктуаційного вияскравлення окремих компонентів, синтаксичного перерозкладу, розчленування, що робить можливим варіювання різних лексико-семантичних відтінків значень, які виникають унаслідок образно-естетичної конкретизації й індивідуалізації змістових відрізків.

1.3.3. Визначальні особливості обірваних речень

Ще одним виявом імпліцитності на рівні синтаксису є обірвані речення – «конструкції, що є незавершеними в силу певних ситуативно-прагматичних чинників, ... а вся інформація компенсується попередніми реченнями – контекстом» [29, с. 61].

Окремі мовознавці трактують такі конструкції як незакінчені речення, зокрема К. Шульжук пропонує розглядати такі синтаксичні одиниці залежно від репрезентації їх компонентів «як речення (якщо зрозуміла структурна організація конструкції) або ж еквівалент речення (якщо не є передбачуваною двоскладність/односкладність їх побудови) [70, с. 145]. Мовознавець наголошує, що поява еквівалентів зумовлена «зрозумілістю замовчуваних фактів співрозмовниками, потребою уникнути чіткого висловлення, необхідністю характеристики персонажів, емоційним станом мовця та ін» [70, с. 145].

П. Дудик також розглядає як еквіваленти речення незакінчені речення – «початкові частини звичайних речень – простих «самостійних», складносурядних і складнопідрядних» [21, с. 303]. До того ж, науковець відзначає, що функціонують ці реченнєві одиниці як повноправні виражальні засоби мови, що сприймаються на синтаксичному рівні речення як його своєрідні замітники [21, с. 289].

Нам видається слушною типологія еквівалентів речення («квазі-речень» за термінологію автора) А. Загнітка, який виокремлює: речення-звертання (вокативи), вигуківі речення, речення-репліки, а також близькі до них формулоподібні речення метакомунікативної настанови [29, с. 63]. Незакінчені синтаксичні конструкції мовознавець аналізує як речення, адже такі одиниці репрезентують «реченнєвовідтворювальні начала» [31, с. 629].

Ми кваліфікуватимемо обірвані речення (незакінчені речення) як «фрагментарну ситуативно-мовленнєву реалізацію речення-висловлення з невираженими ознаками внутрішньої структурної організації й комунікативно-інформативної завершеності» [12, с. 405]. Зауважимо, що пунктуаційно такі конструкції оформлюють трьома крапками, а інтонаційно – тривалою паузою.

Змістова, структурна та інтонаційна незакінченість речення зумовлена відповідною прагматичною настановою. Такі реченнєві одиниці слугують основою для такої фігури стилістичного синтаксису як замовчування, тобто «автор свідомо не закінчує думки, залишаючи читачеві можливість здогадатися, домислити, про що йдеться» [22, с. 113]. Перешкодою для цього може бути його стан, непристойність теми, хвилювання або ж ситуація, коли хтось фізично перебив розмову.

Висновки до першого розділу

Речення як основну одиницю ієрархічно найвищого рівня в системі мови – синтаксису – традиційно аналізують у межах трьох аспектів: формально-синтаксичного, семантико-синтаксичного та комунікативного. Усі реченнєві одиниці мають усталену форму вираження, відступи від якої засвідчують імпліцитність, зумовлену економією мовних засобів та комунікативною інтенцією мовця.

На появу матеріально невираженого компонента чи компонентів реченнєвої одиниці впливають як мовні чинники, так і позамовні. При цьому компресія здійснюється на основі моделей, що вже наявні в мові (синтаксичних зокрема),

а компенсується завдяки спільним фоновим знанням і когнітивному досвіду читачів-українців та Уласа Самчука як носія національної лінгвокультури. Аби виявити імпліцитний змістовий пласт, потрібно застосувати відповідний тип домислювання: вивідний, відновлювальний і модельований.

РОЗДІЛ 2

СПЕЦИФІКА РЕАЛІЗАЦІЇ ІМПЛІЦИТНОСТІ В РІЗНОТИПНИХ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЯХ У РОМАНІ «ВОЛИНЬ» УЛАСА САМЧУКА

2.1. Сутність семантичного навантаження еліптичних речень

Матеріали джерельної бази свідчать, що Улас Самчук уживає як прості, так і складні реченнєві одиниці в романі «Волинь», інформація в яких може бути виражена не лише експліцитно, а й імпліцитно. Письменник широко послуговується структурно неповними, але семантично повними синтаксичними конструкціями – еліптичними реченнями, аналізуючи які в досліджуваному тексті, ми послуговуватимемося класифікацією, запропонованою мовознавцем А. Загнітком.

Найчастіше письменник еліпсує присудок або головний член односкладного речення зі значенням буття, наприклад: *«Десь біля церкви, між людьми, завжди з кимось»* (с. 68); *«Довкруги білі ромашки і сині дзвіночки»* (с. 121); *«По праці вечерея і чарка»* (с. 189); *«При боці у кожного шабля, мапа і далековид»* (с. 194); *«На столі білий настільник, кіш із паскою, крашанками, ковбасою, сиром і маслом»* (с. 280); *«Коло будинків поліційної управи вартовий у шоломі»* (с. 316); *«Там Австрія»* (с. 318); *«На ногах жовті елегантні чоботи»* (с. 340); *«Кашкет його набакир»* (с. 384); *«В сосновому борі сильний запах живиці»* (с. 530). Як бачимо, у таких конструкціях здебільшого вербалізуються підмети, залежні від них означення, а також обставини.

Зауважимо, що досить часто таке спрощення на структурному рівні зумовлене інтенцією автора змістити семантичне навантаження в окреме речення: *«За дверима знов черга, а там море людських голів. Все то за «получкою» за «дні» свої прийшло»* (с. 259); *«Тут чай на столі. Парує, димить»* (с. 262); *«На возах чорні люди з червоними ганчірками. Скриплять немащені вози, тріщать колеса, падають колеса»* (с. 373); *«У залі мітинг.*

Почався від ранку» (с. 374); *«На вулиці в болоті трое, без шапок, людей. Обнімаються, пхаються, кричать»* (с. 585).

Помітно вирізняються в художній тканині тексту й речення, у яких безпосередньо не виражені присудок або головний член односкладного речення, що співвідноситься із присудком, зі значенням руху, переміщення в просторі: *«Спочатку батько й мати з Хведотом, пізніше приволикся і Василь»* (с. 106); *«Вже час до школи»* (с. 209); *«На санях гурт веселих козаків»* (с. 343); *«В деякій віддалі від них товстючий начальник»* (с. 359); *«Тобі, Володьку, на школу час! – завважив раз. – Мусиш пішки, бо ж як тепер поїдеш. А втихомириться, то привезу харчі...»* (с. 362). Зауважимо, що в таких реченнях вербалізуються обставини, виражені прислівником (*«Тепер додому»* (с. 72), *«Назад»* (с. 429)) чи іменником із прийменником (*«Жовті, ніби воскові, листочки відриваються від своїх галузок і летять. Бозна-куди. В поле, на долину»* (с. 439)).

Широко вживаними у трилогії є й речення з еліпсом присудка (або головного члена односкладного речення) на позначення спонукальної модальності, зокрема наказу виконувати якусь дію: *«До купи!»* (с. 186); *«Назад!»* (с. 194); *«На сходку! Всі на сходку!»* (с. 193); *«Струнко!.. Рушниці на плече!..»* (с. 343); *«До зброї!»* (с. 359); *«До села!»* (с. 360); *«В ліс! В хащі!»* (с. 361); *«Дорогу!»* (с. 451); *«У суд!»* (с. 498); *«В стелю!»* (с. 576); *«Тихо!»* (с. 586). Примітно, що, незважаючи на формальну відсутність члена синтаксичної одиниці зі значенням дієслівності, заклик до дії чітко впізнаваний. Причому домислювання конкретного відсутнього у структурі дієслова є факультативним.

Із-поміж привітань, у досліджуваному тексті ми виявили такі еліптичні конструкції, як-от: *«Здорові були!»* (с. 58); *«Добрий день!»* (с. 282); *«Добрий вечір!»* (с. 423), *«До побачення»* (с. 427); *«Здоров!»* (с. 508). Окрім вищезазначених, Улас Самчук послуговується патріотично зорієнтованими (*«Слава Україні!»* (с. 342)) і типовими для православних християн формами вітання (*«Дай Бо здоров'я!»* (с. 58); *«Помагай Біг!»* (с. 58); *«Слава Йсу*

Христу!» (с. 217); *«Слава нашому Богові!»* (с. 493); *«Христос воскрес!»* (с. 510)).

У романі *«Волинь»* ми натрапили на велику кількість речень із еліпсом дієслова-присудка (або головного члена односкладного речення), що традиційно сприймаються як питання. Наведемо приклади: *«А чого тобі?»* (с. 72); *«Що там у вас доброго?»* (с. 125); *«Що тобі, дитино?»* (с. 144); *«Що тобі, сину?»* (с. 216); *«Як маєш?»* (с. 449). Із огляду на специфіку таких конструкцій найчастіше виявляємо їх у діалогічному мовленні: *«Ну як там у вас?»* (с. 66); *«А де ж худоба? – спитав він»* (с. 243); *«Хто там? – спитав Сергій»* (с. 523).

До того ж, саме використання еліптичних реченнєвих одиниць під час спілкування героїв надає живомовного колориту оповіді, ніби відтворюючи реальну, непідготовлену та емоційно насажену розмову: *«Та невже?»* (с. 28); *«Ну і що?»* (с. 391); *«Чудово, ні?»* (с. 420); *«А це ж чому?»* (с. 446); *«А саме? – запитав Володько, дивлячись уважного на Андрія Андрійовича»* (с. 502).

Улас Самчук використовує також і риторичні питання, як-от: *«Притягнувся додому, ніг не чує, весь замазаний, і боїться, що дістанеться йому за таке спізнєння. А що тут він винен? Та хіба «Вони» його зрозуміють?»* (с. 68); *«Це досить далеко від школи, геть аж під верхівським лісом. Але що робити?»* (с. 320); *«Що може на неї вплинути? Підлесливість, брехня?»* (с. 524)

Аналіз ілюстративного матеріалу підтверджує часте еліпсування присудка або головного члена односкладного речення зі значенням мовлення в діалогах: *«Аж тут раптом над ним хтось: – Добрий день, Володьку!»* (с. 17); *«А мати одразу: – Кинь його! Де ти то, в повітрі лихої, вискіпав, ще бліх нанесе»* (с. 71); *«Я до нього: ти чий?»* (с. 112); *«А тут тобі зі всіх боків: – Вибираймось та вибираймось»* (с. 225); *«На це Матвій: – Воно, я поміркував так: бачу, що минуло вже наше»* (с. 346).

У трилогії функціонують і конструкції з еліпсом предикативного компонента типу *можна, треба, необхідно* за умови наявності інфінітива, як-от: *«Щось робити»* (с. 47); *«Знов молитися»* (с. 82); *«Як жити? Куди йти?»* (с. 91); *«Що*

ж зробити» (с. 136); «Як же не поїхати»; «Ще тільки вирости децю та вусиків дочекається» (с. 207).

Ми виявили й еліптичні речення з невербалізованим присудком або головним членом односкладного речення зі значенням сприймання. Наведемо приклади з тексту: «Часом якийсь птах звідти випурхне і цікаво глянути, чи не має він там, бува, свого гнізда» (с. 14); «Озираюся навкруги, чи не узрію і «його» (с. 205); «Я глянула, дивлюся: а ви стоїте коло попівського паркану з Олегом...» (с. 436); «Володько з острахом оглядався, чи не ведуть кого, але на цей раз не вели» (с. 482).

Матеріали джерельної бази свідчать, що широко вживаною в романі є еліпсація іменних компонентів у двоскладному реченні, які легко встановити завдяки граматичній будові, застосувавши відповідний тип домислювання – встановлювальний: «Налий йому у який черепочок і постав під столом» (с. 36); «Читає книжечки і брошури» (с. 206); «До яблунь поприв'язували коней» (с. 233); «Опинилися в помешканні архимандритового келейника» (с. 294); «Не можу й слова сказати» (с. 436); «Скоро мають відводити молоду до комори і переодягати» (с. 450); «Минули хутір Івана Бога й спускалися вниз» (с. 459). Як бачимо, флексії, що позначають час та особу, чітко вказують на суб'єкта-виконавця дії.

У романі «Волинь» автор використовує й конструкції з еліпсованими додатками в межах двоскладного речення («Дістали ми четверо три десятини» (с. 27); «Таких ще він ніколи не мав» (с. 131)) чи односкладного («Покинув дома п'ятнадцять десятин, четверо дітвори на підтикану вагітну жінку» (с. 206). У вищенаведених прикладах імпліцитні компоненти пояснюються самим змістом речення. Примітно, що домислювання додатків може зумовлюватися й контекстом мовленнєвої ситуації, як-от: «Узяв верхню книжку і придивився при світлі жару до заголовку. Щось незнайоме. **Положив на жар**» (с. 236).

Улас Самчук пропускає інфінітиви в односкладному реченні за наявності предикативного слова: «А грошиськів треба» (с. 31); «На це наук треба» (с.

91); «*Чого ще треба!*» (с. 101); «*Вже час до школи*» (с. 209); «*Спати пора!...*» (с. 300). Така економія мовленнєвих зусиль може компенсуватися, наприклад, лексичним повтором: «*Йому лиш треба букваря. Треба просити маму, щоб купили*» (с. 69). Автор актуалізує важливість і водночас складність здійснення покупки.

2.2. Власне неповні речення як основний спосіб представлення імпліцитності

У романі «Волинь» імпліцитність на рівні синтаксису простежується у всіх типах власне неповних конструкцій. Останні продукуються в художній тканині тексту за певними асиметричними моделями простих і складних речень.

Безпосереднє втілення обох компонентів пропозиції – суб'єкта та предиката – є еталоном експліцитного вираження предикативності – однієї з головних ознак речення, «мовного виявлення того значення, яке виражається реченням і сприймається у вимірах часу (теперішнього, минулого, майбутнього) і способу (дійсного, умовного, наказового), чим забезпечується осягнення конкретного зв'язку змісту речення з певними явищами життя» [20, с. 63].

У типових виявах просте речення виражає одну пропозицію, «стабільне семантичне ядро, об'єктивну константу речення, яка відображає структуру ситуацій, подій» [6, с. 121], тобто є монопропозитивним. Семантико-синтаксична структура елементарних складних речень відображає відношення між двома ситуаціями, відтак складне речення з семантичного погляду поліпропозитивне, орієнтоване на вираження комплексу пропозицій.

У трилогії «Волинь» ми натрапили на реченнєві одиниці, один із складників предикативного центру яких не виражений. Вони репрезентують часткову імпліцитність відновлювального характеру, адже значення прихованого, але номінованого раніше суб'єкта, можна легко відновити із контексту: «*Матвій глибокодумно мовчить. Сидить на лаві. Одна рука за пазухою, друга на столі. Очі впер у долівку, в одну якусь точку і з натугою мовчить*» (с. 29); «*Шкло розбив Володько. Взяв, трубів, трубів, аж тріснуло*» (с. 31); «*Ніч живе, ніч*

страшна, неповторна. Мов глибина морська, таїть у собі життя, смерть і буревій» (с. 400).

Виявили й реченнєві одиниці з повною імпліцитною предикативністю, у яких не представлені обидва складники предикативного центру речення. Особливо виразними такі структури є в діалогічному мовленні з характерною йому безпосередністю, спонтанністю та невідповідністю думки: *«А де ж ти бачив того вужа? – На Харитоновому полі, там за рівчаком»* (с. 38); *«А та Горинь куди тече? – Десь далі. Туди далі, на Полісся»* (с. 40); *«А де ж ті краї? Там ніколи немає зими? А чому? Де це? – То далеко. Звідусіль не побачиш. За морем»* (с. 58); *«А де ж ти його вискипав? – кричить вона і не знає, чи дякувати Титкові, чи карати хлопця. – Та де... Он геть на Лебедському»* (с. 112). Вищенаведені приклади відображають непорушність принципу побудови діалогу та специфіку синтаксичної організації речення-репліки. Зауважимо, що імпліцитність предикативних складників реченнєвої одиниці зумовлена конкретною мовленнєвою ситуацією.

На окрему увагу заслуговують представлені в романі «Волинь» обірвані речення. Ми виявили нереалізовані в межах реченнєвої одиниці суб'єкти, наприклад: *«Ми постаріємось – діти виростуть, а то тільки цей рік такий видався, бо он усе на землю видав, а прийде другий [рік]...»* (с. 99). Домислювання нереалізованого компонента можливе завдяки контексту частин складного багатокomпонентного речення.

Натрапили й на обірвані конструкції з імпліцитними предикатами, значення яких обумовлене попереднім реченням *«Хворіє. Тяжко [хворіє]...»* (с. 559); *«Здавалося мені, що лечу... Нічого не бачила... Навіть людей [не бачила]...»* (с. 582). Примітно, що Улас Самчук послуговується й синтаксичними одиницями, не виражені змістові пласти яких важко точно встановити з контексту, наприклад: *«Баба там усім заправило, а мужик то спить, то п'ячить, то йде в «ізвоз», то на промисли... А баба і ціпом молотить, і оре, і...»* (с. 101). Обірваність указує на нескінченність справ та нібито чоловічих обов'язків, що виконує баба.

Спостереження свідчать, що не вербалізуватися в межах обірваних конструкцій можуть і обидва складники предикативного центру речення («*Він, мамо, муку їсть. [їсть муку] З водою...*» (с. 71); «*А шляхом із Жолобецького лісу знов висунулись полки. На цей раз [висунулись полки] піхоти...*» (с. 193)) і другорядні члени речення («*А ви його липовим квітом напувайте з медом. Як не маєте [липового квіту], Катерина принесе...*» (с. 95)).

Отже, у романі «Волинь» функціонують усі різновиди власне неповних конструкцій. Невербалізація члена або членів реченнєвих одиниць обумовлена їхнього зрозумілістю в межах контексту чи мовленнєвої ситуації.

2.3. Структурно-семантичні особливості парцеляції

Улас Самчук у романі «Волинь» широко послуговується таким прийомом експресивного синтаксису, пов'язаним із граматичним поняттям неповноти речення та контекстно відновлювальною імпліцитністю, як парцеляція. Причому реалізує її як на рівні простого речення, так і складного.

Серед наявних у сучасному мовознавстві класифікаційних схем парцельованих структур, найбільш вдалу, на наш погляд, запропонував А. Загнітко, який узяв за основу диференціації тип парцельованої одиниці: парцельована підрядна частина; парцельовані декілька підрядних частин, об'єднані в межах однієї конструкції; парцельований член речення [26]. Вважаємо за доцільне дещо розширити ці структурні параметри, адже парцельованими можуть бути не лише підрядні частини складного речення, а й сурядні, і ті, що поєднані безсполучниковим зв'язком.

Відтак в основу ж систематизації матеріалу джерельної бази нашого дослідження покладено дві ознаки – структурна та семантична. Структурна орієнтує нас або на просте речення, що складається з однієї граматичної основи та є базовою одиницею, призначеною для передавання відносно закінченої інформації і формування складного речення, або на складне, під яким розуміють «синтаксичну конструкцію, що складається з двох і більше предикативних одиниць, пов'язаних відповідним синтаксичним зв'язком і являє

собою семантичну та комунікативну єдність» [70, с. 209]. Складне речення формують дві і більше предикативні одиниці. Воно є конструкцією, тісно пов'язаною з простим реченням, але відрізняється від нього як за будовою, так і за характером повідомлення. Відмінність між простим і складним реченням у комунікативному плані виявляється передусім в обсязі передаваних ними повідомлень (ситуацій).

2.3.1. Специфічні характеристики парцеляції на базі простого речення

У межах простої реченнєвої одиниці Улас Самчук передусім парцелює другорядні члени речення, із-поміж яких помітно вирізняються парцельовані означення, що увиразнюють якісну характеристику предмета, названого субстантивом у базовій частині конструкції.

У романі «Волинь» ми натрапили на парцеляти, представлені як узгоджені означення («*А вже дівка. Висока, струнка, весела!*» (с. 417); «*Прийшла Палажка. Захекана, перелякана*» (с. 330); «*Я завжди любила їсти з неї ягоди. Чорні такі, соковиті й солодкі*» (с. 510)), так і неузгоджені («*А Володькові нова роль підпасача навіть подобалась. Бути корисним, не дармоїдом*» (с. 43); «*А козачні в Жолобках повно. Рослі, стрункі, з кучером на двадцять п'ять*» (с. 254); «*Перед своїми очима виразно бачить обличчя батька. Велике, порізане зморшками, заросле бородою*» (с. 345); «*Мати наперед всім насукала свічок. Добрих, з чистого, пахучого воску*» (с. 506)).

Спостереження свідчать, що парцельовані означальні конструкції можуть бути виражені прикметником («*Володько своїм братом аж надто захоплюється. Пружний, стрункий, високий*» (с. 355)), діеприкметником («*Тією дорогою вертався зі своєї подорожі Володько. Обвітрений, обпалений, втомлений*» (с. 537); «*А скільки їх таких по всій його замученій землі... Гноблених, морених, знаних, ображених...*» (с. 553)), інфінітивом («*Який сором! Сидіти на колінах!*» (с. 84)).

Улас Самчук використовує парцеляцію як постпозитивних поширених означень («*Це таки пальто. Справжнє, куповане, доброго, чорного корту*» (с. 176); «*Навіть мова злагідніла. Не така урівна, кострубата*» (с. 310); «*З нею прийшла Наталка. Боса, так само у великій хустці з відкритою головою*» (с. 515)), так і непоширених («*Вони обидва лежать навзак. Жовті, висохлі*» (с. 344); «*А може, вернеться із загорілим, сильним обличчям. Дужий, чудовий*» (с. 491); «*Було це справжнє світло дня, що від сонця лилося... Чарівне, живе, тепле!*» (с. 494)).

Ми натрапили й на дистатні парцельовані означення, поява яких у художній канві тексту обумовлена своєрідністю організації розмовного мовлення із притаманною йому перерваністю та фрагментарністю: «*Володько слухає матір, взуває свої нові чоботиська і шкорбає по хаті. Радий і сумний*» (с. 302); «*Дивний світ для Матвія настав. Незрозумілий*» (с. 312).

Особливо виразним різновидом парцельованих означальних конструкцій у романі «Волинь» є прикладка. Найчастіше Улас Самчук уживає її, описуючи персонажів та їхні визначальні риси, наприклад: «*А таки здоровило був... Рудуватий, міцний карк зі срібними волосинками*» (с. 204); «*За столом штабс-капітан Смірнов. Червона, випещена пика*» (с. 259); «*Зі Здолбунова прибув Комаров. Куций, барчистий обрубок у соляному овечому кожному*» (с. 326); «*Прибув Полковник. Молодий, меткий і рухливий вояк*» (с. 340).

Письменник нерідко посилює експресію реченневої одиниці в цілому та окремого її компонента зокрема завдяки його повторенню в парцельованій частині. До прикладу, виділяючи в окреме речення комунікативно вагому означальну конструкцію, Улас Самчук укотре називає предмет чи особу, характеристику яких увиразнює парцелят: «*Думи заважають Володькові... Кляті, вічні, дурні думи*» (с. 185); «*Він навіть не вистояв до кінця у церкві, вийшов на половині служби і подався подивитися на свою школу. Гарна школа*» (с. 286); «*Голос його змінився. Тихий голос*» (с. 401); «*Дні поволі тягнулися. Сльозливі, похмурі дні*» (с. 444).

Із-поміж другорядних членів у межах простого речення ми виявили парцельовані обставини, що актуалізують дію в базовій частині речення, надають їй емоційно-експресивного забарвлення. Улас Самчук уживає як парцеляти обставини різних видів: місця («*Я піду, мамо, на Різдво колядувати. До мельника, до побережника*» (с. 36); «*Там повно праці... По містах, по фабриках, по залізних шляхах, по школах, по церквах*» (с. 458)); способу дії («*Він уже підводиться. Поволі, з натугою*» (с.53); «*Матвій дивився на все по-своєму. Спокійно, поважно, розумно*» (с. 580)); міри та ступеня («*Матвій ніс тягар, ніби на нього сто пудів наложили. Аж угинався*» (с. 133); «*Зовсім темно. Хоч око виколи*» (с. 425)) та порівняльних («*Катерина ж справді на диво хороша видалася. Як панночка*» (с. 84); «*Деруться весь час... Як ті півні*» (с. 119)). Парцельовані в простому реченні обставини часу, причини, мети, умови, допусту, наслідку Улас Самчук використовує дуже рідко, адже здебільшого реалізує такі семантико-синтаксичні відношення завдяки членуванню складнопідрядного речення.

У романі «Волинь» представлено парцельовані як прямі додатки («*От чого нам треба. Порядку*» (с. 308); «*Їсть мало. Зеленину, хліб, молоко*» (с. 378); «*Багато років бурхливого, кипучого життя... Любові, щастя, радощів, гріху й страждання*» (с. 612)); так і непрямі («*Настя покликкала всіх до сніданку, їли й говорили. Про нові кордони, про порядки*» (с. 409); «*Говорили до пізньої ночі. Про землю, про дерманські новини, про рідню*» (с. 514)).

Найпродуктивнішими в художній тканині тексту є прийменникові непрямі додатки («*Вона танцює безупинно її сміх лунає у всіх кутах просторої зали. З Семенюком, Янушевським*» (с. 366); «*Я вже говорив з тим... З Лазюком...*» (с. 418); «*Я хочу книгу про вас написати. Про вас, про батька, про наше життя!*» (с. 464); «*По селі скрізь говорили... Про Йона, про козака*» (с. 579)), завдяки яким письменник конкретизує базову конструкцію та розставляє акценти.

Ефективним стилістичним засобом є нагромадження однорідних парцельованих непрямих додатків: «*На кожному кроці помітні її сліди... І на*

городі, і в садку, і на полях» (с. 410); *«Все чисто забув... І село, і нас»* (с. 437). Зауважимо, що використання сурядного єднального сполучника *і* слугує основою для формування такої стилістичної фігури як полісиндетон, завдяки чому уповільнюється темп оповіді та увиразнюється важливість кожного з парцельованих компонентів.

Улас Самчук також створює ефект тривалості та послідовного розгортання оповіді, виділяючи в окремі речення прямі додатки, що характеризуються сильнокерованою й валентнозумовленою синтаксичною позицією: *«Він читає і бачить перед собою стару Україну. Стени, луги, праліси, дикі трави»* (с. 330). До того ж, своєрідну ритмомелодику викладу зумовлює парцелювання однорідних додатків, зміст яких увиразнений означенням, наприклад: *«І тут помітно війну. Розтриті стовбури, укриття. Порозкидані, зіпсуті речі»* (с. 317).

Часто парцелюються в романі «Волинь» однорідні додатки, узагальнювальне слово щодо яких указане в базовій частині конструкції: *«Ніде нема радості в ті дні. Ні на землі, ні на небі»* (с. 211); *«Уявляв усе наперед. Сцену, декорації, артистів, публіку»* (с. 424); *«Закликав нас. Мене, Настю...»* (с. 509).

Варто зазначити, що письменник поглиблює експресивність художнього тексту завдяки поєднанню парцеляції додатків з іншими синтаксичними прийомами, як-от: лексичний повтор (*«З неба ллється сонце. Ллється на цвітучі сади, квітники, на золочені хрести церков»* (с. 365)); *«Люблю нашу землю. Люблю батьків. Люблю світ і люблю тебе»* (с. 408)) чи замовчування (*«Все вивезли...Книги, лавки, препарати»* (с. 408)).

У романі «Волинь» спостерігаємо часте парцелювання й головних членів речення. Зокрема особливу роль у вираженні експресії та емотивних значень відіграють однорідні присудки, використання яких суттєво посилює динаміку прозового тексту, наприклад: *«На співанці збирається уся сметанка села. Гуторять, жартують, грають оброку, оповідають про війну»* (с. 207); *«На полях вовтузяться люди. Орють, сіють, скородять»* (с. 309); *«Перейшли знову до Сергія. Говорили, співали, читали»* (с. 371); *«На нашу землю не раз*

нападали татари. **Налетять, обжеруться й виздыхають**» (с. 377); «**От дивина. Прийшли, побули і зникли**» (с. 399).

Улас Самчук використовує як прості присудки («**Так розважає старий. Розважає, міркує та все головою покручує**» (с. 20); «**Одночасно було йому приємно й весело. Ріс, горів, і здавалось, виповняв собою цілий простір**» (с. 433)), так і складені: складений іменний («**Він тепер знов має сина. Пропадав і знайшовся. Був мертвий і воскрес**» (с. 325); «**Високий, рівний, з широкою лисиною, завжди поважний, він вступив до їдальні. Був засапаний, втомлений**» (с. 415)) і складений дієслівний («**Додому! До батька! Допомогти йому треба**» (с. 306); «**З'явилася вага, міхи. Почали насипати**» (с. 354); «**В селі того вечора зібрався сход. Почали радити, кричати**» (с. 360)).

Дуже часто письменник із стилістичною метою виокремлює як парцелят присудок, що позначає дію чи стан у базовому компоненті. Кількаразове вживання одного й того ж слова засвідчує прагнення Уласа Самчука підкреслити значення відтворюваної лексеми та посилити її асоціативно-образний потенціал семантикою інших слів: «**Володько лишає Дермань. Лишає дядька, своїх приятелів**» (с. 306); «**Він все говорив і говорив. Говорив пристрасно й сердито**» (с. 528). Примітно, що такі повтори у складі парцелятів увиразнюють обставини способу дії та порівняльні, наприклад: «**А ті дівчиська, мов подуріли. Понадувались, мов печериці**» (с. 246); «**Якось би хотілося не так. Хотілося б по-людськи**» (с. 302); «**Стій тут! Мов камінь стій!**» (с. 421).

Підмети мають значно менший потенціал парцелювання в романі «Волинь». Найчастіше Улас Самчук виокремлює однорідні підмети, узагальнювальне слово щодо яких міститься в базовому компоненті. Наведемо приклади: «**Дома знов праця. Поле, рілля, ширинь**» (с. 287); «**Женуть худобу самі дівчата. Тарасова Уляна, Кузьмова Христя, Титьова Харитина і ще кілька**» (с. 239); «**Навколо будинку сади. Широколисті горіхи, каштани, сливи, яблуні та груші**» (с. 286); «**Всі, мовляв, повстають. Людвиці, Жолобки, Титильківці**» (с. 360).

Експресивно виразними є парцельовані підмети, утворені за зразком художнього засобу, в основі якого кількісне зіставлення предметів (заміна цілого частиною) – синекдохи: *«Коли дійшли до парку, там роїлося вже безліч люду. **Кожухи, сіряки, свитки**»* (с. 58); *«На стільці з розтяжними «трюхрядками» гармоністи. **Навколо муром сірі шинелі, товсті червоні пики з вишкіреними зубами**»* (с. 222); *«Десь взялися дівки. **Шинелі, спідниці**»* (с. 234); *«Дівчата стоять гуртами... **Вип'яті, міцні груди, підтикані спідниці, загорілі, тверді литки...**»* (с. 595).

Отже, у романі «Волинь» Улас Самчук найчастіше парцелює другорядні члени речення, зокрема однорідні конструкції, що вирізняються відносною самостійністю у структурі основної синтаксичної одиниці: *«У кожній хаті набито козаків. **Мокрі, потомлені, голодні**»* (с. 351); *«Одяги різні. **Англійські, старі німецькі, російські**»* (с. 372); *«Це там міститься та українська, ім. І. Стешенка, гімназія... **Без права, без місця, без якої-небудь державної допомоги**»* (с. 541). Зауважимо, що випущені з формальної структури речення другорядні компоненти не мали б впливати на рівень сприйняття інформації, натомість оформлені як окремі речення вони посилюють свою комунікативну сутність.

2.3.2. Парцеляція предикативних частин складного речення

Улас Самчук дуже часто використовує парцеляцію як стилістичний прийом розчленування складних синтаксичних конструкцій усіх типів, серед яких помітно переважають ті, що з'єднані сполучниковим зв'язком. Причому виділення стрижневої інформації відбувається зі збереженням семантичних відношень, репрезентантами яких є відповідні сурядні сполучники.

У романі «Волинь» превалюють парцеляти, протиставні семантико-синтаксичні відношення в яких представлені за допомогою сполучників *але* (*«Він думає також, що вже час іти до школи. **Але** як залишити в ці дні своїх рідних і хату»* (с. 261); *«Він хотів би купити якісь книжки, писані по-українськи. **Але** таких немає»* (с. 318); *«Хату має, кілька десятин землі. **Але** не*

має ні батька, ні матері» (с. 322); «Хто для чого родився. **Але** я не для свиней» (с. 462); «Було багато руху, багато мови, багато тривоги. **Але** Матвій не має права на це зважати» (с. 628)) та а: «Не кажи. **А** я тобі скажу» (с. 309); «Це мали бути дивні в рогатих шапках із пір'ям люди. **А** тут і не рогаті шапки, і не пір'я» (с. 359); «Цар був і не з нами, і не проти нас. **А** ці проти всіх» (с. 377). Використання сполучника *зате* є менш частотним: «Гірко йому лишень, що батько так рідко коли звертає на нього увагу. **Зате** він один є для нього джерелом всієї мудрості та сили» (с. 45); «Обличчя нагадує місьць уповню, а на нім маленький, кирпатий носик. **На** просторому обводі він майже тратиться. **Зате** чуб міцний» (с. 442).

Парцелювання складносурядних речень із єднальними відношеннями дає змогу виокремити з-поміж рівноправних частин смислово важливий, стрижневий компонент: «Володько взяв записку і вийшов. **І** навіть не подякував» (с. 173); «Дружинники беруть коня і відводять. **І** дають йому іншого» (с. 274).

Ми також виявили парцеляти в межах складного безсполучникового речення, появу яких уможливорює взаємозумовленість частин синтаксичної одиниці такого типу. Найчастіше вони репрезентують причиново-наслідкову семантику («У селі шириться іспанка. **Мруть** люди» (с. 321); «Юначі його очі засвітилися небезпечними вогниками ненависті. **Хотілося б на комусь помститися**» (с. 370)) або ж пояснювальну («Розмову свою весь час вели навколо справ «сурйозних». **Ніколи їм було бавитись у жарти**» (с. 30); «Дівчата змовляються йти до річки купатися під місяцем. **Вечором вода тепліша, ніж удень**» (с. 115).

Примітно, що роз'яснювальність посилює виділення в окреме речення присудка, вираженого дієсловом зі значенням заперечення: «**Не** зупиняється, не роздивляється навкруги, як тоді восени. **Нема часу**» (с. 307); «Володько любить свої коні. **Нема причини їх не любити**» (с. 314); «Дивні, суворі люди. **Нема в них усмішки**» (с. 316).

Наші спостереження свідчать, що величезний потенціал парцелювання притаманний складнопідрядним синтаксичним конструкціям, із-поміж яких кількісно переважають обставинні з підрядним причини. Відповідні семантико-синтаксичні відношення найчастіше реалізуються в романі «Волинь» за допомогою сполучника *бо*: «Розібрали маєтки. **Бо** війна прийшла» (с. 311); «Вся його сила збігається до уст, які хочуть виявити хоч яку-небудь усмішку. **Бо** через сон, слабкість і світло сонця бачити батька і є йому дуже приємно» (с. 345); «Кожний день нашого часу є днем незабутнього. **Бо** ж тепер родиться наша будуччина...» (с. 394); «Але слів нема. **Бо** ні одно з моїх слів не є те справжнє, чисте й тверде» (с. 459). Наведені приклади свідчать, що парцелят пояснює чи вмотивовує причину того, про що йдеться в базовій частині.

Аби показати умови, необхідні для бажаної дії, Улас Самчук послуговується складнопідрядними реченнями з підрядними умови, наприклад: «Страшно, мабуть там! А цікаво. **Якби і собі туди**» (с. 41); «Але Володькові навіть таке дрантя бозна-чим видавалося. **Коли б він мав і такі**» (с. 229); «Дихати нема чим. **Коли б хоч махорнею не чадили**» (с. 250); «Ех, товариші, товариші! **Коли б я так міг вас щось навчити...**» (с. 459); «Буде зміна погоди, думає Володько. **Коли б хоч видержала до завтра**» (с. 607).

Потужними експресемами в художній тканині тексту є парцеляти в межах складного речення з підрядним обставинним допусту, що наголошують, незважаючи на що або усупереч чому відбувається дія в базовій частині конструкції: «Були зливи, громи, блискавиці, і місяцями вони нарobili шкоди. У самого Матвія вилягло від того багато пшениці. **Хоча ті зливи і ті громи дуже подобались Василеві, Володькові, Хведотові**» (с. 123); «Шкода, що він не може ось тут засвітити і сісти на цілу ніч за читання. **І хай там б'ють зверху гранати... Хай валиться світ...**» (с. 235); «Він навіть радіє, що так сталося, що вирвався з того неприємного товариства. **Хоча біг він не тільки до Сергія чи хлопців**» (с. 489); «Він тільки цю справу любить і в неї вірить... **Хоча самої віри для цього мало**» (с. 562).

Парцельовані підрядні порівняльні репрезентують граматичну залежність від головної частини речення: *«Тату... – починає він тихо, обережно, мов злодій. Мов щось украсти хоче»* (с. 38); *«І грошей тут не дають і не поять горілкою, а дивись, скільки народу зійшлося. Мов хмари люду найшло»* (с. 454); *«Тільки кучер має на вітрі. Ніби на летючому коні їде»* (с. 467).

Підрядні з'ясувальні частини є здебільшого парцелятами у складі багатокомпонентного складнопідрядного речення, що дозволяє їх виділити інтонаційно та створити додаткову експресію: *«Чи ж зрозуміє вона, сухенька, оточена клопатами, горшками, кумами жінка, що поза тим існує величний світ – виширинь, вздовжінь, взад і вперед, на безліч віків і верстов... Що в тому світі живуть люди...»* (с. 329).

Улас Самчук парцелює й частини складного багатокомпонентного речення. Зокрема в синтаксичних конструкціях із однорідною підрядністю виокремлює підрядні зі значенням мети, завдяки чому посилює динаміку викладу (*«Краще хай провалиться, щоби море стало з хвилями. Щоби буревій, щоби рокіт хвиль і вітру отак вдарив і відбився, вдарив і знов відбився»* (с. 400); *«Треба події не видумувати, а виривати з самого справжнього життя...Щоб було ще тепле, щоб билось живчиком, щоб пахло»* (с. 502)) або вмотивовує вчинки персонажів (*«Раз берешся за діло, то роби так, щоби пальці твої на всьому видно було. Щоб усі чули, що ти господар»* (с. 330); *«Він таки напише їй листа. Хай принаймні знає»* (с. 367); *«Я хочу, щоб почалось нове життя. Щоб покоління наші не тратились, не западали в землю, не зникали, мов худоба»* (с. 464)).

У романі «Волинь» ми виявили й парцельовані підрядні частини складного багатокомпонентного речення з послідовною підрядністю. Наведемо приклади: *«Ліпше не чекати на щось більше. Бо хіба ж ви не бачите, як виглядає сьогодні «наш батько»* (с. 235); *«Треба було шукати місця. Широкого, високого. Може, треба йти в світ і там його знайти. Бо хотілось сказати, щоб чули мене й ви, і інші, і сьогодні, і завтра, і за сто літ...»* (с. 459).

Індивідуально-авторську манеру Уласа Самчука засвідчують парцельовані конструкції в межах складних багатокomпонентних речень із різними видами зв'язку: *«Що йому стара спартолить, те він і їсть. Але стара не жалувала йому нічого, хоча ніколи не було між ними повної згоди»* (с. 76); *«Пригадає багато своїх гріхів, але боїться признатися. І матері не слухав, і Хведота на різні спокуси спокушав, пригадав і річку, і ліс, і млина, і ту картоплю, що вони у побережника крали»* (с. 98).

Отже, найчастотнішою в межах складного речення в романі «Волинь» виявилася парцеляція складносурядних конструкцій. Великий потенціал парцелювання завдяки слабким семантико-синтаксичним відношенням демонструють безсполучникові речення. Менш уживаними в досліджуваному тексті є парцеляти-частини складнопідрядного речення.

Висновки до другого розділу

Проаналізувавши специфіку виявів імпліцитності в романі «Волинь» Уласа Самчука, ми дійшли висновку, що центральною синтаксичною одиницею, на базі якої можуть не вербалізуватися окремі змістові пласти, є неповне речення із властивими йому структурними, семантичними та комунікативними функціями. Декодувати імпліцитні компоненти можна домисливши їх із огляду на граматичну будову речення, контекст або ситуацію мовлення.

Письменник послуговується як власне неповними конструкціями, так і еліптичними. Особливо виразними в романі є обірвані речення та парцельовані конструкції, завдяки яким автор реалізує свій ідейно-художній задум та стилістично маркує прозовий текст.

РОЗДІЛ 3

ЗАСОБИ ЕКСПРЕСИВНОГО СИНТАКСИСУ ЯК СКЛАДНИКИ ІДІОСТИЛЮ УЛАСА САМЧУКА

3.1. Синтаксичні засоби експресивізації в романі «Волинь»

Улас Самчук здобув світову популярність завдяки трилогії «Волинь». За цей роман 1980 року кандидатуру письменника висували на здобуття Нобелівської премії з літератури, але для її затвердження не вистачило рекомендації нобелівського лауреата.

Дослідники епопеї зосереджувалися переважно на літературознавчих аспектах. До прикладу, С. Пінчук на матеріалі «Волині» визначав жанрові особливості романних трилогій [52]. М. Гон та Л. Зелінська працювали над окресленням проблематики епопеї. Перший дослідник виокремив «внутрішню еволюцію» й «національне воскресіння», національне примирення як протилежність ідеї класової боротьби, а також владу землі, працю та соціальний добробут [9]. Науковиця акцентувала увагу на проблемах еміграції та правильного вибору як у житті однієї людини, так і для цілої нації, а також місці та ролі України у світовому контексті епохи [33]. Систему образів художнього полотна вивчала О. Пастушенко, зокрема дослідниця типізувала жінок-героїнь роману [51], а Л. Гузар та Ю. Миненко розглядали образ Володьки Довбенка крізь призму української національної ідентичності [13].

Мовознавчих наукових розвідок на матеріалі роману «Волинь» порівняно небагато. Варто виокремити дисертацію С. Каленюк, у якій визначено народнорозмовні джерела творчості Уласа Самчука, а також з'ясовано особливості семантики та функційного навантаження лексем у художніх текстах письменника [39; 40; 41]. Семантичні групи синонімів та їх стилістичну роль у творах Уласа Самчука досліджувала Г. Горох [11]. Опис сакральної лексики у творчості Самчука здійснив В. Стецій. Дослідник також проаналізував різні стилістичні прийоми як репрезентанти ідіостилю письменника [63].

Серед синтаксичних маркерів ідіостилю художнього мовлення Уласа Самчука більшість сучасних мовознавців вирізняють парцеляцію та обірвані речення. Ці особливості зафіксовані й у нашому дослідженні трилогії «Волинь».

3.1.1. Функційно-стильове призначення парцеляції

Парцеляція як виразна особливість індивідуально-авторської манери письма Уласа Самчука в романі «Волинь» завжди стилістично маркована. Найчастіше письменник використовує її як синтаксичний засіб створення ефекту живомовності, невимушеності, фрагментарності спілкування: *«Учися тільки. Колись і чоботи дістанеш. Не хватило грошей. Пшениця ніяк не дорожчає»* (с. 177); *«Ви ходите туди? На гору? – казала далі Ганка. – Я знаю. Мені казала Одарка. – Часом, – промовив Володько. – Ми тепер нікуди не ходимо. Часом заходили до Насті. Але рідко»* (с. 508).

Матеріали джерельної бази ілюструють, що парцельовані конструкції увиразнюють описові характеристики предмета (*«Це не яблука, а щастя. Великі – піхунта кожне»* (с. 21)); поняття (*«Чоловічки Володькових очей зовсім змаліли. Але в них уже виник образ. Близький, зрозумілий, рідний»* (с. 283); *«Було це справжнє кохання.. Те, що чарує... Те, що в'яже й манить. Те, що опановує і полонить, володіє над душами і серцями»* (с. 581)) чи персонажа (*«Рано до села, вулицею від «Лисів», увійшов перший січовий полк. Молоді, веселі, у сірих чемерках хлопці»* (с. 339)).

У романі «Волинь» парцеляти часто виконують пояснювальну функцію та конкретизують зміст базового компонента структури: *«У родині стало тихо, напнуто, похмуро і грізно. Ні доброго слова, ні усмішки»* (с. 50); *«Льоху, що годували, «земля з'їла», а без «свіжини» що то за свята. Ані тобі ковбас, ані печені, ані сала»* (с. 80); *«І ще одна важлива подія в родині. Настя завагітніла»* (с. 114); *«Матвій і солону рятує. Ходить з вилами по дощі і скидає розволочене на купу»* (с. 231); *«Це впливає на Матвія, як трунок. Він тратить зовсім розум»* (с. 238); *«Одягнені добре. Нові до самих п'ят шинелі,*

вовняні сірі шапки, добрі з довгими халявами чоботи» (с. 262) *«Приходила німа служниця і сповістила про це своїм бебеканням та рухами рук. **Ледь зрозуміли їй»*** (с. 282).

Улас Самчук поглиблює інформативність реченнєвої одиниці за допомогою різноманітних уточнень, виокремлених як парцеляти. Наведемо приклади з тексту: *«В очах докір. **Це Володькові»*** (с. 300); *«Зовсім смерком приходить батько. **З ним Катерина»*** (с. 310); *«Життя минулої зими було надто бурхливе. **Жив нервами»*** (с. 347); *«Тить і тратон нервують та лютують. **Особливо останній»*** (с. 381).

Ми зафіксували й широке використання парцельованих конструкцій задля вираження підсумку, висновку: *«На другий день Володько вже там був, москалі відійшли, але Володько назбирав досить блискучих гудзиків, консервних бляшанок, ремінців, шнурочків, усе то дуже цінні здобутки, і все то поніс додому. **Придасться»*** (с. 132); *«Спідниці дівчат липнуть до ніг і перешкоджають у ході. Вони пишуть, гнуть голови, ніби при купанні, коли бавлячись люди хлещуть один другому у вічі воду. **Але Володькові це не шкодить»*** (с. 319). Зауважимо, що таку прагмастилістичну настанову часто репрезентують причиново-наслідкові відношення в межах складного речення: *«Він чується відірваним від решти родини й ображеним. **Тому-то й химерити почав»*** (с. 36); *«Василь, безперечно куди кращий, більший, сильніший, а хто знає, чи й не розумніший від нього. **Тому й любив»*** (с. 275); *«Він знає, що як не видержить, як тільки спіткнеться, як тільки впаде чи присяде, на нього накинеться і заклює все те хижє галаччя. **Тому він мусить йти»*** (с. 345).

Примітно, що письменник нерідко акцентує увагу на компонентах цілісної змістової структури, що відтворюють ставлення до зображуваного: *«Від цього часу Матвій занехтує думку про нову купівлю землі. **Він весь стурбований»*** (с. 312); *«От прочитала два-три романи якого-небудь Винниченка і чваниться. **І чим там чванитись. Хіба соромитись!»*** (с. 366); *«Вчора небо було ясне, і світив місяць; тепер найшли хмари й затягнули його. **Зате потеплішало»*** (с. 489).

Наші спостереження свідчать, що завдяки виділенню комунікативно вагомого фрагмента в окреме речення Улас Самчук якнайяскравіше відтворює різні психоемоційні стани героїв, як-от: байдужість («*Кажуть, завтра чи коли там, козаки від Івана з тамтого кінця село підпалять і люд, мов блощиці, викурять. Хай. Хай палять. Все одно*» (с. 233)); зневіру («*Ніщо їх тепер не стримає, всі ставлять справу руба, і ані ті, ані тамті не поступаються. Хоч ти їм кіл на голові теши*» (с. 65)); «*Немає сили дивитися на таке. Хай би вже брали, хай би зігнали народ на сходку, хай би обложили...*» (с.379)); злість («*Смерть йому на місці! Без милосердя, без співчуття!*» (с. 374)); радість («*Пальто! І яке гарне! Тепле! На ваті! Підшивка яка!*» (с. 176)). Як підтверджують два останні приклади, парцеляти, пунктуаційно та інтонаційно оформлені як окличні речення, надзвичайно посилюють експресивність та напруженість думки.

Також у трилогії «Волинь» ми виявили парцельовані конструкції, що репрезентують особливості сприйняття персонажами навколишньої дійсності («*Сьорбають мовчки. Не жартують. Не шкірять, як звичайно, зубів*» (с. 245)); «*Чи ж зрозуміє вона, сухенька, оточена клопотами, горшками, кумами жінка, що поза тим існує величний світ – вишурінь, вздовжінь, взад і вперед, на безліч віків і верстов... Що в тому світі живуть люди...*» (с. 329)); «*Не подобається йому також торговельна справа... Млява, хронічний дефіцит, вічний непорядок*» (с. 556)); своєрідність їхніх думок («*Він сидить під великою липою на купі скиданого труску і думає. Дивні, виняткові думи. Нема на них слів*» (с. 361)); «*Але Володько наполовину вірить у нову хату. У нього думки інші. Чужі, нетутешні...*» (с. 486)).

Часто Улас Самчук посилює емоційну виразність художнього тексту, уживаючи у процесі роздумів риторичні питання як парцеляти: «*Володько весь перейнявся новою думкою: конче хотілося їй собі грати на скрипці. Але як, але де, але на чому?*» (с. 155); «*Старі люди, діти... Куди з ними? Де порятунок?*» (с. 361); «*Не раз і не два стукалася мені до голови думка: звідки їй як почати? З села? З міста?*» (с. 484).

В емоційно напружених моментах парцеляція може супроводжуватися й нагромадженням окличних і питальних речень: *«Додому! Скорше додому! Досить! Худоба і так не може більше пастися! До побачення, дорогі поля, луги, яри і ліси! До побачення! Досить по них находився, та намерзся, та набідкався. Тепер додому!»* (с. 72); *«А який олівець. Пробує ще раз язиком, хоча він ще не заструганий – простий? Чорнильний? Простий. І добре»* (с. 74); *«Як тут гарно та пишно! Яка чудова, блискуча підлога! Які на стінах картини! І стіл, і стільці»* (с. 173). Такий засіб вивільнення стилістичної семантики дозволяє досягти посилення інформативності тексту.

Синтаксична градація парцельованих компонентів є виразною ознакою ідіостилю художнього мовлення Уласа Самчука. Причому в романі «Волинь» ми виявили як висхідний тип із характерним йому поступовим наростанням смислового та емоційного навантаження (*«Чобітки! Від дідуня. Справжні, малі, шиті з старої халяви, чоботи. Радість неописана, щастя незмірене. Несподіванка для Володька величезна»* (с. 80); *«Як хотілося б Володькові й собі до них. Кинути все це – землю, плуги, гній. Обнятись би з небезпекою, буревієм. Обпектись би сонцем і вітрами. Здобути силу, славу, гроші. Стати великим морським героєм і наганяти острах ворогам»* (с. 350)), так і низхідний, де парцелят демонструє спад напруги (*«А ми тільки у себе в селі герої. В землі, в хаті, в гної...»* (с. 458)).

Особливу роль у створенні динаміки, експресивізації викладу прозового тексту відіграє парцеляція однорідних присудків, що є семантико-синтаксичним центром речення. Наведемо приклади з тексту: *«В селі того вечора зібрався сход. Почали радити, кричати»* (с. 360); *«Хто кинув їх у жагучій цікавості хоч один шматочок поживи? Ніхто, ніколи. Росли. Жили, плодились, вмирили»* (с. 431).

Матеріали джерельної бази дослідження свідчать, що Улас Самчук часто розміщує парцеляти дистантно щодо базової конструкції, імітуючи принцип організації спонтанного мовлення, яке допускає подібні смислові «розриви»: *«У хатині повно дядьків. Завжди горить барабанчик. Гріються завжди сніданки.*

Курять, спльовують, регочуть» (с. 87); *«Хоч ти її ріж, хоч ти з нею що хоч роби, піду і піду, бо люблю його! І говори з нею»* (с. 137); *«Чому б їй дійсно не вірити, коли вона взимі сама бачила, як Володько Фонові Гарбузі морду набив. А Фон же на цілу голову вищий за Володька, має п'ятнадцять літ і ходить другий рік у третю групу. Бо Гарбуза не мав права...»* (с. 209); *Довго вибирали різні «жупани» та «курташини», а зупинилися на офіцерському «мундирі». Продає його вояк. Мундирчик невеликий»* (с. 285).

Принагідно зауважимо, що автор може компенсувати дистантне розташування парцельованих компонентів щодо базових лексичним повтором: *«Зазнали ці тварини всячини, і коли б не купив їх Матвій, їх кості напевно валялися би по ярах разом з тими, яких цілі стоси отут валяються та свідчать про прикрі часи. Добрі, щирі, спокійні тварини»* (с. 313); *«Сад також видно, запущений... Такий хороший великий сад»* (с. 532).

Отже, парцельовані конструкції в романі «Волинь» Уласа Самчука містять потужний стилістичний потенціал. Вони акцентують увагу на комунікативно вагомих фрагментах синтаксичних конструкцій, відтворюють ставлення до зображуваного, поглиблюють змістове навантаження базової реченнєвої одиниці, посилюють експресивність та напруженість думки, створюють своєрідну ритмомелодіку тексту.

3.1.2. Прагматичний потенціал обірваних речень

Незакінченість реченнєвих одиниць містить потужний стилістичний потенціал та допомагає авторові надати тексту особливої емоційної виразності. У декодуванні імпліцитних змістових пластів обірваних речень, широко вживаних у романі «Волинь», важливими передусім є причини їх виникнення.

Матеріали джерельної бази нашого дослідження свідчать, що Улас Самчук уживає незакінчені речення як в авторському мовленні, так і в діалогічному. Попри деяку спільність їхньої прагматики, вважаємо за доцільне характеризувати функційні особливості таких реченнєвих одиниць із огляду на місце їхнього використання.

У діалогічному мовленні трилогії «Волинь» частою причиною обірваності речень є фізична перешкода. Наведемо приклади: «*Чув він, що сьогодні треба йти до дороги? – Але ж у нас... – Цить! Не питаю!*» (с. 158); «*Казав тобі, Титку, Стратон іти сьогодні до дороги? – Не казав... Я встав раненько... – Не брешу! Казав!*» (с. 158). Як бачимо, співрозмовник дуже емоційно реагує на слова мовця, не дає йому можливості договорити та завершити думку.

Ми виявили й реченнєві одиниці, де безпосереднє перебивання розмови водночас створює цілісну картину різнопланових поглядів на майбутню подію, як-от: «*Почекай. Не прися на рожен... Чорт ніколи не спить. Нарвешся на такого, заметуть тобі коники, як стій... – Ні чорта. «Ці» не чіпають... – Не чіпають. Почекай побачиш*» (с. 372). Хоч співрозмовник і заперечує слова мовця, робить він це спокійно та виважено.

У трилогії Улас Самчук неодноразово сам вказує на перешкоди, які завадили героям висловитися: «*Знаєш, що Хведоте? Давай підемо отак... Знаєш? Отак туди... До Лебедів. Як тече річка. Добре? – і вказав рукою напрямом*» (с. 12); «*О, диви! Лебедчук! Дай Бо здоров'я!.. – Дядько Матвій! Здорові були!.. – Кум! Помагай Біг!.. Як маємось?.. Матвій та Єлисей не встигали відповідати на поздоровлення*» (с. 58); «*І більше ні? А до мене прийшов... – Тут знов перерва. Матвій змагається сам з собою. Слова не ідуть на язик*» (с. 402). Якщо в першому прикладі конструкції незакінчені через жестикуляцію, що супроводжує речення-репліку, то в другому через хаотичне та одночасне привітання героїв один із одним, а в третьому – через психологічні чинники.

Особливо виразними в трилогії є обірвані речення, що відтворюють різноманітні емоційні стани персонажів, із-поміж яких превалує хвилювання: «*Ваша дівчина... Ми були... Ні. Вона згубила ось три копійки. Я знайшов... Ось візьміть їх...*» (с. 216); «*Хіба я дитина? – О, ні... Але ви так завжди... з братом... Скрізь з братом...*» (с. 508).

Зауважимо, що схвильоване мовлення письменник передає за допомогою одночасного використання кількох незакінчених конструкцій, як-от: «*Ми пасли, знаєш, отам... Там за лісом. Там наші поля. Я, Німий і Хведько з Ільком. На нас*

напало... Ну...зо дванадцятеро... О, так. Дванадцятеро напевно було. На Німого троє, на мене троє. А Хведько що? А я як почав... Ах, коли б ти тільки бачила... Ех, як почав їм мастити... Але до них на поміч підбігли ще і один як цільнув камінчиком... Так просто й поставив мені отут печатку» (с. 208).

Наведемо ще приклад уживання обірваних речень, що ілюструє сильні переживання головного героя. Володькові важко відмовити вчительці в недільній зустрічі, бо хоч як сильно він би цього хотів, є обставини, через які прийти не зможе: *«Ні...Я не гніваюся. Ет...То не те... Я... У нас... У мого дядька пішов на війну Василь... Від нього нема вістки... Я не знаю... У неділю мене, напевно, пошлють пасти хворобу» (с. 212).*

Обірвані речення в романі також вказують і на обережність мовця, зумовлену потребою уникнути чіткого висловлення. Наприклад, *«Минулого року на Великдень то таки чистенько нас обшкрябали. А до того і сина... вбили...» (с. 376); «Хіба я на тебе кажу. На них. На отих волоцюг... Бозна-відки прийдуть і топчуться по городах....» (с. 384).*

У романі «Волинь» ми зафіксували чимало реченнєвих одиниць, у яких мовець не знайшов потрібних слів: *«Та...знаєте... Воно якось... Це зовсім того... – а все-таки...» (с. 25); «А тато де? – питає хлопець. – Не може він. Мало зводиться. Щось йому в боку... Певно, то граната наробила. Совається по постелі...» (с. 301).*

Емоційно виразними в романі «Волинь» є обірвані конструкції, що репрезентують біль («Я... Мені... Ви, знаєте, тату... Я так попідбивав собі ноги... Ах, так болять отут коло пальців. Дивіться... – і він навіть одну ногу підняв і показав батькові. Підшови попухли, деякі пальці попідбивані. Найменший підрізався й щемить, як халера...» (с. 228); смуток («У мене й так повна хата. Навіть сісти ніде...» (с. 263); «Дайте мені молока...– Молока? Боже мій! То ж ні одна корова тепер не доїться. Сиру хіба солоного, масла...» (с. 325)); невпевненість («Ага, в лозині...Піди-но, поглянь...» (с. 47)); агресію («Я тебе, сукин син, на місці вб'ю!.. Як собаку!.. Ти!..» (с. 334)).

Аналіз ілюстративного матеріалу показав, що Улас Самчук уживає обірвані речення в діалогах, якщо хоче відтворити реальний колорит розмови, із паузами-хезитаціями. Наведемо приклади з тексту: *«У чому ж сила твого Бога? – У Його...вічності»* (с. 179); *«А-а-а-а! З Дерманя. То десь того... отуди, як до того... Отуди під Здовбуново. – Еге. Коло Мізоча. – А того... А що ж ти там...робив?»* (с. 308).

Ми виявили обірвані речення, що відображають роздуми мовця: *«А то із ким? – Та з германцем. – Гм... З германцем. Ну і що ж? Буде то буде...»* (с. 136); *«То, знаєте, батюшко, кебто Бог якось допоміг децю з тої нужди вибитися. Хто своїй дитині ворог... То звісно...»* (с. 176). Примітно, що відповідне пунктуаційне оформлення підкреслює наявність коротких перерв-обмірковувань: *«Твій дід – мій батько – був вже мізерна людина... Пив, і його це згубило... Я, коли звівся на свої ноги, почав працювати... Не хвалюся, але я ще ніколи на своєму життю не встав пізніше за сонце... І от ти бачиш...»* (с. 601).

Улас Самчук використовує незакінчену конструкцію в діалозі і як спосіб змусити співрозмовника ще раз обміркувати свої слова: *«Спечи якогось там коржя – завтра підемо оглядати «іменіє» в Тилявці. – Як, як? У... Як ти сказав? Що це за така западенна Пилявка?»* (с. 140). Наведений приклад ілюструє, що для цього мовець вдає ніби погано почув щось, а паузу в мовленні на письмі відображають три крапки.

В авторському мовленні обірвані речення нерідко вживаються задля створення своєрідного ефекту висловлення думок уголос: *«Он на вас дивиться ота... Боже, яке гарне у неї вбрання. Вкраїнське, ні? Гарне, і корсет оксамитовий... А скільки стрічок... Як ви танцювали з нею, мені здавалося, що то... Не скажу, а вже хотіла сказати... – і замовкла»* (с. 435). Із контексту зрозуміло, що дівчина не може пояснити свої справжні почуття через хвилювання.

Зауважимо, що в романі емоційну напругу в ході роздумів персонажів часто підкреслюють риторичні питання. *«Ну й що його тепер робити?! І як його з'явитися на очі матері, а ще гірше – батька? Знов те «він до всього*

приводець» задзвеніло у вухах... – Цить! Чуєш? Цить, кажу тобі» (с. 14). Як бачимо, Улас Самчук намагався передати внутрішні суперечності одного з героїв – Володька, але міркування перебив інший – Хведот (з'явилася фізична перешкода).

У трилогії «Волинь» незакінчені речення виконують стилістичну функцію відтворення спогадів персонажів. Наведемо приклади з тексту: *«Ой-йой, як пригадую... І не раз. Як то на Ронівському... Знаєте? Ті проліски для учительки Маши. Як то ви мені оповідали...»* (с. 435); *«Засміялася... Білі, рівні, дитячі зубки... Білі квітки й сині, блискучі очі... Тоді ще були діти... У душі, у серці, в голові... Спомин... Йде по тій самій землі, а вже не той»* (с. 588).

Виразною ознакою ідіостилю Уласа Самчука є одночасне використання декількох прийомів експресивного синтаксису, зокрема парцеляції та замовчування, в основі якого лежать обірвані речення: *«Володько нас їх двоє літ і знає їх, як і себе. Поважні корови, незворотні, тому і в шкоду менше ходили. Добрі були, слухняні... Шкода їх йому... і не шкода... Якось... Чомусь не шкода. Так, ніби це його не обходить...»* (с. 226). Виділяючи комунікативно вагомі компоненти в окремі речення та роблячи паузи для роздумів, автор намагається заглибитися у внутрішній світ персонажа, відтворити не лише давні спогади, ностальгію за тваринами, а й неоднозначність почуттів, що вирують усередині.

Аналіз ілюстративного матеріалу підтверджує, що замовчування допомагає розкрити психологічний стан людини, її думки та внутрішні переживання: *«Але вмерла легко. Вчора... Вночі... Десь так біля дванадцятої»* (с. 572). Зауважимо, що парцеляти акцентують увагу на часі, коли відбулася подія, але, представлені як обірвані речення, вони відтворюють почуття людини, яка важко переживає втрату та ледве підбирає слова, аби щось сказати.

Улас Самчук послуговується замовчуванням, коли хоче передати нескінченність подій, їх буденність та одноманітність: *«Свята мигнули й нема... Будні дні – то мороз, то одлига... Клопоти дома... Мала читальня... Там вже тіснота, що нема де стати... А люди прибувають з-під Одерадівки, з-під*

Башковець... Тягне їх щось сюди... Приходять, стають і слухають... Очі їх відкриті, а вуха також... Бачать і чують. З-під Оdedарівки, з-під Башковець... Всі вони однакові, ті люди. І тут, і там... Хочуть вони того кращого слова, аби тільки впало воно десь на цій землі» (с. 490). Причому, подаючи окремі компоненти цілісної структури як парцеляти, автор наголошує на важливих для подальшого осягнення деталях. Виділення стрижневих змістових пластів увиразнює також і використання лексичного повтору з-під Оdedарівки, з-під Башковець.

Ми натрапили на реченнєві одиниці, що є влучним засобом цілеспрямованого замовчування думки, зумовленого небажанням конкретизувати її: *«Всі апарати фізичні, геологічна збірка, самі учні зложили, зоологічний кабінет... Все вивезли» (с. 417). Зауважимо, що експресивність посилює лексичний повтор займенника.*

Примітно, що Улас Самчук уживає й речення, у яких парцельована конструкція виконує пояснювальну функцію щодо базової, а обірваність речення зумовлена небажанням конкретизувати думку: *«Душа дружитья й тіло набирає сили, коли дивишся на той вибраний народ. Бо сюди пішли переважно кращі, сильніші, розумніші...» (с. 456).*

Наші спостереження свідчать, що одночасне використання парцеляції та замовчування в діалогічному мовленні вказує передусім на розмовну природу цих стилістичних явищ. Улас Самчук вкраплює їх у тканину художнього тексту, аби максимально чітко відтворити живомовність, непродуманість і спонтанність ситуації спілкування: *«Володьку! У тебе ціле чоло розколоте... – А-а-а! То нічого. Але я й йому різнув. Бачив, як бебецнув... Як сніп. При по воду!...» (с. 188); «А...знаєте... Воно, як сказати правду... Хто його розбере... Може, він і не був такий... – Який? – Ну... Отакий... Хто там бачив, чи він ті самі гроші того...» (с. 338).*

Отже, обірвані реченнєві конструкції є особливим засобом експресивного синтаксису в романі «Волинь» Уласа Самчука. Безпосередньо невиражені змістові пласти стають основою для такого прийому стилістичного синтаксису,

як замовчування, що вживається задля відтворення роздумів, спогадів, а також цілеспрямованого замовчування думки, що зумовлено небажанням конкретизувати її. Перешкодою для цього може бути психоемоційний стан героїв, зокрема хвилювання, або ж ситуація, коли хтось фізично перебив розмову. Пунктуаційно цю обірваність передають три крапки.

3.2.Лінгвокультурологічна маркованість імпліцитних синтаксичних конструкцій

У художніх текстах письменник реалізує свій ідейний задум, оперуючи системою образів, які формує на базі загальнонаціонального мовного фонду. Із-поміж інших творців художнього слова Уласа Самчука вирізняє специфіка його мовної картини світу (МКС), під якою в мовознавстві розуміють: «представлення предметів, явищ, фактів, ситуацій дійсності, ціннісних орієнтирів, життєвих стратегій і сценаріїв поведінки в мовних знаках, категоріях, явищ мовлення, що є семіотичним результатом концептуальної репрезентації дійсності в етносвідомості» [57, с. 365].

Зауважимо, що варто розрізняти мовну та концептуальну картини світу. Остання – це «ментальний образ дійсності, сформований когнітивною свідомістю людини або народу в цілому, що є результатом як прямого емпіричного відображення дійсності органами чуття, так і свідомого рефлексивного відображення дійсності у процесі мислення» [30, с. 40].

Упродовж усього періоду функціонування МКС формують як суб'єктивні чинники (передусім особистий досвід), так і об'єктивні (загальнонаціональні). Улас Самчук є не просто учасником комунікації, а представником етносу, тому в романі «Волинь» усе людське життя відображене крізь призму його ментальності, тобто «глибинного рівня колективної та індивідуальної свідомості, усталеної і водночас динамічної сукупності настанов особистості, демографічної групи у сприйманні залежно від етногенетичної пам'яті, культури» [46, с. 438].

Маркерами приналежності письменника до певного етносу є вербалізовані в текстах концепти, тобто «ментальні образи дійсності, сформовані когнітивною свідомістю людини або народу в цілому, що є результатом як прямого емпіричного відображення дійсності органами чуття, так і свідомого рефлексивного відображення дійсності у процесі мислення» [30, с. 40].

Реалізація концептів української ментальності в художніх текстах осмислена у працях М. Гончаренко [10], О. Забужко [24], В. Соболя [61], І. Голубовської [8]; В. Кононенко [43], В. Жайворонка [23], А. Фурман [65], О. Селіванової [56]. Дослідники запевняють, що ментальність має свою етнокультурну вкоріненість, тому літературні герої – це своєрідні репрезентанти певного способу світосприйняття.

М. Шегута наголошує на таких рисах української ментальності, як емоційність, селянськість, м'який гумор, делікатність у стосунках з іншими людьми, релігійність [69].

На думку І. Вечоркіна, для українського роману є характерною така прикметна ознака, як перевага ліричного, лірико-психологічного чи емоційно-розповідного, тобто суб'єктивного начала, над об'єктивним, що пояснюється народнопоетичними традиціями української ментальності [5].

У спонтанному мовленні емоційні українці не завжди можуть передбачити остаточний варіант висловлювання, яке, крім того, вони наснажують відповідною експресією, що й породжує неповноту таких структур. Причому конструкції з невербалізованими членом або членами речень не лише стилістично вмотивовані, а й слугують базою для формування різноманітних концептів, із широкого арсеналу яких у романі «Волинь» помітно вирізняються такі, як-от: Бог, земля, Україна.

Як зазначає Ю. Карпенко, «слово бог, центральне і для слов'янського язичництва на всіх етапах його розвитку, і для слов'янського християнства, стало центральним і для української ментальності» [42, с. 170]. У досліджуваному тексті вербалізація цього концепту пов'язана зі сприйняттям вірянами-українцями навколишнього світу крізь призму своєї релігії,

наприклад: «*Без Бога мужик порожнеча. Як ото клуня без снопів чи засіки без зерна*» (с. 30); «*А батько взагалі не мав часу до таких справ втручатися. Дяка Богу, має досить клопотів, аби тільки голова та руки витримали*» (с. 191); «*Свято йде, й мені відпочити треба... Бог дозволив йому: ну, йди, спочинь. Але завтра знову вставай рано!*» (с. 446); «*Йому здавалось, що коли він цього не зробить, не зробить цього ніхто. Бог вибрав його одного*» (с. 478).

Персонажі твору Уласа Самчука часто підкреслюють безмежну силу та владу Бога. Наведемо приклади з тексту: «*От одно: трохи далеко до тієї церкви, а дітиськам до школи, але людина собі міркує, що коли можеш піти до церкви – піди, а не можеш – візьми та стань перед образом дома і помолися від щирого серця, і думаєте – Бог не почує? Почує. Скрізь почує*» (с. 129).

Примітно, що вивищувати Бога як особливу силу та творця світу навчає свого сина Володька його мати: «*Нащо добрий Бог дав день і ніч? Прийшов день, звелось сонце – зводься і ти, людино. Вставай, випростуйся, закачуй рукави й до праці. А прийде свято Боже – не зловживай. Полеж, та не залежуйся, бо ж дзвін бамкає, а там церква, а в церкві Бог... Піди й подякуй йому за всі блага, що дістаєш, людино, від жизні земної. Так треба. Такі наші закони. Не встановляли їх, ані ми, ані батьки наші... Встановив їх сам Сотворитель і не нам їх касувати*» (с. 408). У цілому важливість подяки Господові Улас Самчук відзначає неодноразово: «*Це і є та сама Тилявка. Це вам щира і щедра долоня, що підносить вам дар. Беріть і нікому не дякуйте, хіба Богові*» (с. 141).

Ми зафіксували в романі «Волинь» велику кількість парцельованих конструкцій, що репрезентують концепт Бога як захисника народу в цілому та кожної людини зокрема: «*Є там і леви, і тигри. Все то страшні і здоровенні звірюки. Не дай Бог попасти такому у пазурі. Одразу поласує тобою, і все*» (с. 49); «*Підем углиб Росії, не дамося ворогові на посміховисько. За нами цар і Бог...*» (с. 196). Аби заступив своєю ласкою і допоміг, проводжаючи когось, герої роману «Волинь» бажають: «*Йди, дитино, хай тебе Бог благословить... і*

помагає...» (с. 291)»; «А ти йди тепер до людей своїх і розкажи їм, що чув і що бачив. З Богом!» (с. 495).

Матеріали джерельної бази свідчать, що персонажі трилогії встановлюють сакральний зв'язок із Богом, говорячи з ним по-особливому: «Не любив дрібних, звичайних молитов, любив псалми. У них говорилось до Бога гарною, вибраною мовою. Кожне слово, мов ядерне, пшеничне зерно» (с. 471).

Примітно, що неповага та лихослів'я щодо Бога для християнина – великий гріх: «Большевик перебіг з клуні навпростець і схопив коні за віжки. Очі його налилися червоним. З пащеки рвуться страшні триповерхові мати, що торкаються Бога, Христа і «всієї небесної канцелярії» (с. 392). Для людей, які вірять у магічну силу слів, гріховним є й без потреби згадувати Бога, клястися, присягатися його іменем: «Але Христом-Богом клянусь, що вони не варті цієї одної. От не гріх, що божусь» (с. 29); «Каже і Богом клянеться: нема нікого» (с. 391). Гнів Бога – це найвища кара, тому з метою гіперболізованого зображення стану героя Улас Самчук використовує порівняння: «Ні. На те він і батько. Лютий, могутній, без милосердя. **Як розгніваний Бог**» (с. 48).

Особливо виразним у художній канві тексту є концепт землі, що завжди мала сакральне значення для українців, була їхньою внутрішньою потребою та умовою матеріального існування. Відтак Матвій – один із головних героїв роману «Волинь» – дає такі настанови своїм синам: «Тримайтесь усі цупко чорної скиби землі, на котрій вперше вздріли сонця промінь. **Боріться за неї мечем, пером, плугом, гризійтеся за неї зубами... Дайте працю їй велику. Змочіть її потом і кров'ю і не забудьте заповітів Бога вашої душі**» (с. 349).

Зауважимо, що прив'язаність до землі, ґрунту відображає особливості світобачення наших предків та прагнення працелюбних землеробів до єднання з природою: «І приходить на думку Матвієві – чи не кинути все то та йти у світ шукати для себе іншого місця. **Землі треба! Простору!**» (с. 99).

Праця на власному полі, догляд за землею одухотворює, робить селянина справжнім господарем і наповнює його життя сенсом: «Земля – сон мільйонів поколінь, казкове привабливе єство, містична сила космосу, наснага слабих і

дужих. Золото, краса, любов, молодість і вічний учитель мудрості! От що земля» (с. 181).

Улас Самчук зображує землю і як територію країни. Устами Матвія він говорить про необхідність боротися за неї: *«Воно, я поміркував так: бачу, що минуло вже наше. Тепер, люди мої, мало за землю битися.... Тепер, знаєте, наперед ту землю відвоювати треба. І я так кажу: за нашу землю воює тепер всяк, кому тільки не заманеться. А господар її, наш мужик сидить зложивши руки і чекає. Думає собі, хай, мовляв, б'ються, а я перечекаю. Ні. Тепірка не те. Тепірка не перечекаєш... Тепірка хто кров проллє, того земля... Я цілий свій вік лив за неї піт свій, а тепер сина післав, хай кров проллє, як треба буде. Не чийого сина, а свого-таки...»* (с. 346); *«Ми є діти землі — нашої землі! Ляже сотня до грудей її, тисяча на тому місці повстане!.. А Україна жити буде!..»* (с. 357).

Аналізуючи роман «Волинь», ми виявили, що концепт Україна є одним із центральних у тексті. Зокрема, письменник говорить про неї, як про рай на землі: *«Він читає і бачить перед собою стару Україну. Стени, луги, праліси, дикі трави. Це рай, повний звіра всякого, повний меду і квітів запашних»* (с. 330). Примітно, що Улас Самчук намагається не ідеалізувати, а реалістично відтворити образ рідного краю: *«То була Україна. Так. Це Україна, його батьківщина, дивна й незнана земля, що має два обличчя. Одно чорне, з потом праці, друге радісне, усміхнене, рожеве, як барва рожі, зрошеної росою. І це приваблює Володька. І за це він хоче битися і звести до бою батька, сусідів – чорних, зачовганих працею чоловіків...»* (с. 314).

У трилогії Україна – це не лише земля, а й люди, які там проживають: *«Україна це він сам – Матвій Довбенко. Цей велетень праці, цей величний господар з твердим чавунник кулаком і метким розумним зором»* (с. 349). Саме люди борються за неї, захищаючи територію від загарбників: *«Одвоюєм Україну, і все. Так чи так, а одвоюєм... Без жертви й таргана не вб'єш. А не одвоюєм ми – наші діти одвоюють. Мусить так бути...»* (с. 356).

Багатоаспектність концепту Україна в романі ілюструє такий приклад: «*Це наш закон... Мораль... Приречення. Це не тільки те, що бачимо, а також те, що не бачимо... Запізнене вийшло з минулого і йде неухильно назустріч, як день, як ніч, як смерть, як народження. З глибинності життя, від серця планети, з кожного нас... З частинок нашого щоденного думання, з болів наших, нервів і кожного тільця крові... Покоління, історія, могили, кохані люди, народження і кості в землі... І я вам, ще такому молодому, хочу сказати: України до цього часу ще не було... Вона щойно тепер на наших очах родиться... Воістину, вона щойно родиться*» (с. 550).

Висновки до третього розділу

Своєрідність ідіостилю художнього мовлення Уласа Самчука визначають такі синтаксичні засоби експресивізації, як обірвані речення та парцеляти. Їхнє вживання в романі «Волинь» спрямоване на реалізацію ідейного задуму автора та завжди стилістично вмотивоване.

Парцельовані конструкції допомагають виділити стрижневі компоненти, передати психоемоційний стан персонажів та ставлення до зображуваного, конкретизувати зміст базового компонента, посилити динаміку викладу прозового тексту.

Обірвані речення уповільнюють темп оповіді та створюють ефект спонтанної та непередбаченої розмови. Письменник послуговується ними задля відтворення спогадів, роздумів, а також цілеспрямованого замовчування думки.

Мовна та концептуальна картини світу Уласа Самчука представлені в романі «Волинь» і на рівні синтаксису. Зокрема парцеляти та обірвані речення ілюструють, що митець відчуває себе частиною українського етносу. Із-поміж представлених у художній тканині тексту концептів ми виокремили такі, як-от: Бог, земля та Україна.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Індивідуальна манера письма автора та його етнокультурна належність визначають своєрідність підбору мовних засобів та структурної організації тексту задля реалізації ідейного задуму та створення системи образів художнього світу.

Безпосереднє невираження складників пропозиційного центру в межах речення як головної одиниці ієрархічно найвищого в системі мови рівня – синтаксичного – свідчить про імпліцитність, зумовлену економією мовних засобів у зв'язку з комунікативними намірами митця.

Якщо реченнєва одиниця формується за усталеними в лінгвальній системі структурними схемами, то появу асиметричних моделей спричиняють не лише мовні чинники, а й позамовні. Тож аналізувати художній текст варто як складник дискурсу з урахуванням усіх особливостей цього феномену.

Центральною одиницею із невербалізованими змістовими пластами в художній канві роману «Волинь» Уласа Самчука є неповне речення, що традиційно аналізують у трьох аспектах: формально-синтаксичному, семантико-синтаксичному та комунікативному. Аби декодувати імпліцитні компоненти, застосовують один із типів домислювання: вивідний, відновлювальний або модельований.

Проаналізувавши специфіку синтаксичної організації трилогії «Волинь» Уласа Самчука, можемо зробити висновки про те, що автор послуговується всіма видами неповних речень, завдяки чому створює ефект живомовності, невимушеності, спонтанності спілкування передусім у текстах такого жанру, як роман. Узявши за основу систематизації нашої джерельної бази класифікацію А. Загнітка, ми зафіксували як власне неповні конструкції, так і еліптичні.

Із-поміж власне неповних у досліджуваному тексті функціонують синтаксичні конструкції з повною чи частковою предикативною імпліцитністю, прихований зміст яких можна відновити з контексту чи конкретної ситуації мовлення. Примітно, що речення із невербалізованими обома складниками

предикативного центру найчастіше реалізуються в діалогах, що підтверджує своєрідність синтаксичної організації речення-репліки.

Особливість ідіостилю Уласа Самчука, зокрема рівень психологізму його текстів, підкреслюють ужиті в романі синтаксичні одиниці, притаманні для розмовного стилю мови, – обірвані речення та парцеляція. Вони слугують показовими засобами впливу на емоції, думки та вчинки адресата, відповідно дозволяють авторові досягти відповідного прагматичного ефекту впливу на мовну єдність реципієнта.

Серед причин появи різнотипних за структурою обірваних речень варто виокремити такі, як-от: фізична перешкода (хтось перебив розмову чи роздуми), внутрішні переживання, небажання конкретизувати думку, непристойність теми. Ці конструкції в романі «Волинь» завжди стилістично марковані та вживаються, аби відтворити міркування, спогади, розкрити психоемоційний стан персонажів, сповільнити темп оповіді тощо. Також вони слугують базою для формування такої стилістичної фігури, як замовчування. Пунктуаційно оформлюються за допомогою трьох крапок.

Лінгвістичні дослідження прозової творчості Уласа Самчука показують, що письменник часто послуговується таким прийомом експресивного синтаксису, пов'язаним із граматичною категорією неповноти реченнєвої одиниці, як парцеляція. Її суть полягає у виділенні відрізка речення в окрему самостійну частину, яка, однак, не пориває семантичного та структурного зв'язку з реченням. Причому в романі «Волинь» це простежується на рівні як простого, так і складного речення.

У межах простої реченнєвої одиниці Улас Самчук парцелює і головні, і другорядні члени. В аналізованому тексті помітно вирізняються останні, із-поміж яких превалюють означення. Вони допомагають авторові описати предмети чи явища, створити портрети персонажів, зобразивши визначальні особливості їх зовнішності чи характеру. Примітно, що, будучи необов'язковими компонентами формальної структури речення, як парцеляти вони посилюють свою комунікативну вагу.

Серед головних членів речення Улас Самчук частіше вживає парцеляти-присудки. Найбільш численними є однорідні присудки, що, крім вираження емоційного стану героїв роману, створюють синтаксичну градацію висхідного та спадного типів.

Лінгвістичні дослідження прозової творчості Уласа Самчука доводять, що письменник виокремлює в самостійну частину й предикативні частини складного речення, серед яких найбільший потенціал парцелювання мають складносурядні конструкції. Зауважимо, парцеляти-частини складнопідрядного речення здебільшого позначають обставинні відношення, зокрема вказують на місце, час, спосіб дії та репрезентують причиново-наслідкові зв'язки.

У цілому членування єдиної змістової структури зумовлене бажанням автора поглибити естетичний смисл твору, актуалізувати його основну ідею, акцентувати увагу на стрижневих і комунікативних вагомих компонентах, відтворити психоемоційний стан персонажів та їх ставлення до зображуваного, конкретизувати зміст базового компонента.

Окремої уваги заслуговує прагматичний потенціал еліптичних речень, що позначають структурно неповні, але семантично повні конструкції. Невербалізовані компоненти компенсуються відповідним інтелектуальним навантаженням та спільним когнітивним досвідом автора й читачів-реципієнтів.

У романі «Волинь» засобами синтаксису створюються й мовна та концептуальна картини світу Уласа Самчука. Те, що досліджуваний письменник є представником українського етносу, ілюструють парцельовані та обірвані конструкції. Вони є основою для втілення концептів *Бог, земля, Україна*.

Перспективу подальших наукових пошуків пов'язуємо із більш докладним вивченням ідіостилю Уласа Самчука, зокрема лінгвокультурологічної специфіки реалізації його особистого та загальнонаціонального досвіду в художніх текстах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 342 с.
2. Безугла Л. Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : монографія. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. 332 с.
3. Богатько В. В. Явища еліпсису в мові сучасної української публіцистики : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Вінниця, 2005. 176 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. Т. 8. 1728 с.
5. Вечоркін І. О. Деякі ментальні ознаки українського художнього тексту другої половини ХХ ст. *Наукові записки Бердянського педагогічного університету. Серія : Філологічні науки*. 2014. Вип. 4. С. 221–229.
6. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник. Київ : Либідь, 1993, 368 с.
7. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ : Наукова думка, 1992. 222 с.
8. Голубовська І. О. Лінгвокультурні концепти у мовній картині світу українського етносу. *ХХ - ХХІ століття: жанрово-стильові лінгвістичні метаморфози в українській мові та літературі* : колективна монографія / за ред. А. М. Архангельської. Olomouc : VUP, 2016. С. 71–95.
9. Гон М. М. Роман Уласа Самчука «Волинь». *Слово і час*. 1997. № 8. С. 72–75.
10. Гончаренко М. С. Життєвість національного. *Сучасність*. 1993. № 2. С. 116–127.
11. Горох Г. В. Лексична синоніміка у творах Уласа Самчука (спроба семантико-функціонального аналізу) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Чернівці, 1995. 23 с.

12. Грищенко А. П. Незакінчене речення. *Українська мова* : енциклопедія / за заг. ред. В. М. Русанівського. 2-ге вид., доп. Київ, 2004. С. 405–406.
13. Гузар Л. С., Ю. В. Миненко. Образ Володьки Довбенка як втілення української національної ідеї у трилогії «Волинь» Уласа Самчука. *Молодий вчений*. 2018. № 4(2). С. 564–567.
14. Гуйванюк Н. В. Експресивний синтаксис. Слово – Речення – Текст. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. С. 409–478.
15. Дегтярьова І. О. Стилiстичний синтаксис української постмодерністської прози. *Українська мова*. 2009. № 3. С. 27–38.
16. Дорошенко С. І. До проблеми розрізнення понять «приєднання» і «парцеляція». *Лінгвістичні дослідження. Науковий вісник Харківського університету*. Харків, 1997. Вип. 3. С. 132–137.
17. Дудик П. С. Неповні та еліптичні речення в сучасній українській літературній мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Київ, 1954. 361 с.
18. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення (просте речення; еквіваленти речення). Київ : Наукова думка, 1973. 288 с.
19. Дудик П. С. Стилiстика української мови : навч. посiбник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с.
20. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови. Київ : Видавничий центр «Академія», 2010. 384 с.
21. Дудик П. С. Просте речення. Сучасна українська літературна мова : синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1969. 645 с.
22. Єрмоленко С. Я. Функціональний підхід у методиці навчання української мови (на рівні синтаксису). *Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького. Педагогіка*. Мелітополь, 2017. №2 (19) С. 111–118.
23. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : нариси. Київ : Довіра, 2007. 263 с.

24. Забужко О. С. Українство як філософська проблема на сучасному етапі. *Слово і час*. 1992. № 8. С. 29–35.

25. Завальнюк І. Я. Функціональні вияви неповних речень в українському газетному мовленні початку ХХІ ст. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки»* : зб. наук. пр. Кіровоград : Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2008. Випуск 80. С. 42–54.

26. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Донецьк : ДонНУ, 2007. 662 с.

27. Загнітко А. П. Теорія граматики і тексту : монографія. Донецьк : Видавництво «Ноулідж», 2014. 480 с.

28. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису: монографія. Вид. 2-ге, виправл. і доп. Донецьк : ДонНУ, 2007. 294 с.

29. Загнітко А. П. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. Донецьк, 2009. 137 с. URL: http://www.ukrajnistika.edu.rs/preuzimanje/UKR_sintaksis.pdf.

30. Загнітко А. П., Богданова І. В. Лінгвокультурологія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. А. П. Загнітка. 3-є вид., перероб. і доп. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. 287 с.

31. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. 991 с.

32. Звягіна Г. О. Неповне речення у синтаксичній структурі ідіостилю Григора Тютюнника. *Семантика мови і тексту* : матеріали ХІ Міжнародної наукової конференції (Івано-Франківськ, 26–28 вересня 2012 р.). Івано-Франківськ, 2012. С. 194–196.

33. Зелінська Л. В. Улас Самчук : волинські паралелі його шляху й епосу. *Українська мова та література*. 1999. № 3. С. 1–5.

34. Іванишин Н. Я. Ознаки імпліцитності як мовної категорії. *Лінгвістичні студії*. 2011. Вип. 22. С. 12–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2011_22_4.

35. Івкова Н. М. Фігури експресивного синтаксису в сучасній публіцистичній літературі: дис. кандидата філол. наук: 10.02.01. Горлівка, 2007. 218 с.

36. Кагановська О. М. Проблема імпліцитно-експліцитних зв'язків у світлі теорії мовної комунікації. *Вісник Харківського державного університету. Серія романо-германська філологія*. 2004. № 435. С. 39-46.
37. Кадомцева Л. О. Синтаксис простого речення. Київ : Вища школа, 1995. С. 110–114.
38. Калашник Ю. І. Синтаксична організація роздумів науковця в мові роману Юрія Щербака «Причини і наслідки». *Наукові записки. Серія «Філологічні науки»*. 2013. Кн. 1. С. 45–57.
39. Каленюк С. О. Порівняння як елемент ідіостилю У. Самчука. *Система і структура східнослов'янських мов (до 70-річчя з дня народження доктора філологічних наук, професора М. М. Пилинського)* : зб. наук. пр. Київ : Тов. «Знання», 2002. С. 160–164.
40. Каленюк С. О. Стилістичні можливості суфіксів суб'єктивної оцінки у творах Уласа Самчука. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Серія «Філологічні науки»*. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2005. Вип. 11. Том 2. С. 29–39.
41. Каленюк С. О. Функціонування власних назв у творах Уласа Самчука. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Серія «Філологічні науки. Теоретична і практична поетика»*. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2007. Вип. 14. С. 44–54.
42. Карпенко Ю. І. Українська ментальність: палеолінгвістичне декодування. *Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. Житомир, 2003. № 10. С.162–170.
43. Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія. Київ : Вища школа, 2008. 327 с.
44. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 423 с.
45. Кульбабська О. В. Імпліцитна предикація в поетичному тексті. *Мовознавчі студії* : зб. наук. праць / редкол. : А. К. Мойсієнко та ін. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2007. Ч. II. С. 33–37.

46. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : Академія, 2007. 752 с.
47. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови : підручник. Київ : Вища шк. 2003. 462 с.
48. Невідомська Л. М. Імплицитність: мовносистемний аспект : монографія. Харків : Ранок-НТ, 2012. 416 с.
49. Нелюба А. М. Явища економії в словотвірній номінації української мови : монографія. Харків, 2007. 303 с.
50. Островська Л. С. Теоретичні проблеми синтаксису сучасної української мови : навчальний посібник / за ред. С. Пономаренко. Миколаїв : Видавництво ЧНУ ім. Петра Могили, 2022. 240 с.
51. Пастушенко О. В. Художня парадигма жіночих характерів у прозі Уласа Самчука в контексті української літератури : дис... канд. філол. наук : 10.01.01. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2002. 180 с.
52. Пінчук С. П. Дві епохи Уласа Самчука. *Вітчизна*. 1993. № 11/12. С. 141–146.
53. Побочий І.А. Менталітет українського суспільства: витоки та сучасний стан. Вісник СевДТУ. Вип. 91: Політологія: зб. наук. пр. Севастополь : Вид-во СевНТУ, 2008. С. 37–40.
54. Пустовар О. В. Номінативний і комунікативний аспекти парцеляції в сучасній німецькій мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2006. 20 с.
55. Різник С. М. Еліпсація комунікативних одиниць як вияв закону мовної економії в синтаксисі. Українське мовознавство. №44/1. 2014. С. 247-252.
56. Селіванова О. О. Актуальні напрямки сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). Київ : Фітосоціоцентр, 1999. 148 с.
57. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
58. Селіванова. О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.

59. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови : Проблемні питання: навч. посібник. Київ : Вища шк., 1994. 670 с.
60. Слинько І.І. Чи є односкладні речення? *Мовознавство*. 1985. № 4. С. 48–53.
61. Соболь В. О. Дослідження витоків української ментальності. *Слово і час*. 1992. № 8. С. 42–45.
62. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики. Пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. К.: Основи, 1998. 324 с.
63. Стецій В. Ф. Мовна особистість Уласа Самчука (світоглядна орієнтація і мовотворчість) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк, 2003. 18 с.
64. Сучасна українська мова : підручник для студентів ф-тів журналістики ун-тів / О. Д. Пономарів та ін. Київ : Либідь, 1991. 312 с.
65. Фурман А. О. Психокультура української ментальності : наукове видання. Тернопіль : Думка, 2008. 132 с.
66. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови : монографія. Запоріжжя : ЗДУ, 2002. 351 с.
67. Шабат-Савка С. Т. Парцельовані комунікати як маркери вербалізації інтенцій мовця та експресивності художнього тексту. *Записки з українського мовознавства*. Т. 1. № 24. Одеса : Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, 2017. С. 254–263.
68. Шевчук Л. М. Проблема імпліцитності як одного зі способів передачі інформації в комунікації. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 «Проблеми граматики і лексикології української мови»*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. Вип. 3. С. 158–163.
69. Шегута М. А. Український менталітет: історія і сучасність : зб. наук. пр. ЗДІА. Запоріжжя, 2000. С. 44–46.

70. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 408 с.

71. Bally C. Précis de stylistique. Esquisse d'une méthode fondée sur l'étude du français moderne. Geneva: A. Eggiman. 1905.

72. Grice H.P. Intendieren, Meinen, Bedeuten. Handlung, Kommunikation, Bedeutung. Fr./M. : Suhrkamp, 1993. S. 2–15.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Самчук У. О. Волинь. Роман у трьох частинах. Острог : Вид-во національного ун-ту «Острозька академія», 2005. 632 с.